

KISKÖRÖS MÚLTJÁBÓL

A kiskőrösi történetírás hivatalos lapja — Várostörténeti folyóirat — Megjelenik kéthavonta — ISSN 2676-8461

Előfizetési árak:
Szabadon hozzáférhető
www.psvkkiskoros.hu

Felelős szerkesztő: Turán István
Felelős kiadó: Turán Istvánné
Kiadja: Petőfi Sándor Városi Könyvtár
6200 Kiskőrös, Petőfi tér 4/b

A lap szellemi részét illető közlemények
a szerkesztőséghez küldendők:
konyvtar@psvkkiskoros.hu

A tartalomról: Bella Tibor Zoltán – Menekültek Kiskőrösön az első világháborút követően (Első rész); Fodor Tamás – „Huzavonák” Petőfi Sándor szülőháza körül (Második rész); Turán István – „Petőfin kívül nincs mivel dicsekednünk” Kiskőrös egész alakos Petőfi szobrának története (Első rész); Bella Tibor Zoltán – A kiskőrösi községi elemi iskola szerződése Bíró Bertalannal tanterem bérlésére; Turán István – Megakadt fejlődés: az első világháború és Trianon következményei Kiskőrösön; Lapszemle – Miről írt a helyi sajtó 100 évvel ezelőtt?

Menekültek Kiskőrösön az első világháborút követően (Első rész)

Sokan még ma is úgy vélekednek, hogy a trianoni békeszerződés aláírása után kezdődött meg a határokon túlra került magyarok tömeges menekülése az egyharmadára zsugorodott anyaországba, pedig már jóval korábban, a háború kitörésének első évében megfigyelhető volt egy jelentősebb népeségmozgás.

1914. szeptember közepén egyidejűleg az orosz délnyugati front négy hadserege kelt át a Kárpátok gerincén. Ez az intervenció mindenekelőtt a történelmi Felvidék keleti vármegyéit – Bereg, Máramaros, Sáros, Ugocsa, Ung és Zemplén – veszélyeztette közvetlenül. Az Alekszej Bruszilov tábornok vezette cári csapatok az Uzsoki-, a Vereckei- és a Tatar-hágón, valamint több kisebb szoroson át törtek be Kárpátok aljára. Ez az első kárpáti orosz betörés az 1914. szeptember 24. és október 12. közötti időszakra esett. A cári hadsereg második, az Uzsoki-hágón keresztül történő támadása 1914. november 17-én kezdődött, és Ung vármegye északi peremének településeit érintette. A harmadik és egyben az utolsó orosz betörés 1915. január 1-jén indult meg. Ez alkalommal orosz invázió az Uzsoki-hágótól nyugatra fekvő Ung, illetve Zemplén vármegyei részeket érintette.¹

Az oroszok galíciai, majd kárpáti betörései miatt menekültek tízezrei jelentek meg az ország belső területein. A menekültek között volt számos ortodox galíciai zsidó, akiknek a megjelenése ürügye lett a háború alatti és utáni antiszemita hangulatkeltésnek. 1915. május 23-án aztán Olaszország is hadat

üzített az Osztrák–Magyar Monarchiának, amellyel egy újabb front nyílt meg. Olaszok és szlovének menekültek tömegesen az ország belső területei felé.

A legnagyobb és legmegrázóbb hatást az 1916-os erdélyi román betörés gyakorolta a magyar lakosságra. 1916. augusztus 17-én írták alá Románia és az antant között a bukaresti titkos szerződést, melyben a felek kimondták, hogy amennyiben Románia az antant oldalán belép a háborúba és annak befejeződéséig hadban is áll, akkor a háború után neki ítélik az általa igényelt, nagyjából a Tisza vonaláig húzódó magyarországi területeket. Románia 1916. augusztus 27-én,

vasárnap este 21 órakor – miután csapatai lerohanták az erdélyi határ átjáróit – hadat üzent Ausztria-Magyarországnak. A román haderő 420 ezer katonájával szemben alig 34 ezer osztrák–magyar katona szállt szembe. A hadászati helyzetet felismerve a nagyszebeni születésű Arthur Arz von Straussenburg gyalogsági tábornok parancsot adott a Maros–Küküllő-vonal felé való visszavonulásra. A román csapatok szeptember első hetében megszállták Petrozsényt és az Erdély délkeleti és keleti határa mögött fekvő székely medencéket: a Barcaságot, Háromszéket, Csíkot és Gyergyószéket.² A román csapatok előrenyomulásával párhuzamosan azonban

Vagonlakó menekültek Trianon után (Illusztráció, Internet)

¹ Tutuskó Ágnes: Az 1914–1915. évi orosz betörések nemzetiségpolitikai következményei, doktori értekezés, PPKE, 2016.

² Károlyfalvi József: 1916, Honvéd Hagományörző egyesület, Kecskemét, 2015.

hatalmas menekülthullám indult meg nemcsak a határ menti, hanem a betöréstől védettebb belső területek irányából is, elsősorban az erdélyi szász és magyar lakosság körében. Több mint 200 ezer ember menekült Magyarország belső területeire. Nagyenyed, Torda, Kolozsvár, majd Temesvár és Szeged vidéke is megtelt menekülőkkel és mivel a magyar közigazgatás nem bírta a nyomást, a menekülőkből jutott a Duna-Tisza közére és a Dunántúlra is. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye hatóságai is intézkedtek: „[...] a megye területén tízezer menekült elhelyezéséről gondoskodtak. Főként az abonyi, nagykátai és a váci járásokban nyertek elhelyezést a menekültek, akiknek segélyezéséről társadalmi utón is gondoskodtak. A segítségükre indított gyűjtés eddigi eredménye 82 000 korona. A megye czipő- és ruházatgyűjtő és elosztó bizottságot, továbbá járási és városi segélybizottságot alakított. A menekültek főként az értelmiséghez tartoznak, köztük sok a nő és a gyermek, lehetőleg mindegyiküket megfelelő munkához juttatták. A munkás- osztályhoz tartozó menekülteket falvakban helyezték el.”³

Király Aladár, Háromszék vármegye alispánja egy későbbi jelentésében így számolt be a polgári lakosság kálváriájának kezdetéről: „[...] elindult a menekülők áradata. Szégyenpír égett az arcokon, hiszen földünk ősi ellensége, az oláh elől kellett nekünk székelteknek kardcsapás nélkül elszaladnunk. És hát ment a székelység gyalog, kocsin, szekéren a bizonytalan jövő felé, alig-alig mentve meg valamit, hátrahagyva minden vagyonát, dús termését, apái temetőjét a martalócoknak.”⁴ Mivel nők és gyerekek menekültek el elsősorban a románok által megszállt területekről, ezért ezt az eseményt az „asszonyok futásaként” emlegették.

Természetesen Kiskőrös zárkózott el a menekültek befogadásától. Az első menekültek megérkezéséről így tudósított a Kiskőrös és Járása című helyi lap: „[...] A román invázió elől az elmúlt héten, melyet azóta már megállítottak vitéz honvédjeink, hanyatt-homlok menekült fél Erdély népe. [...] Hozzánk mindössze 23 menekült érkezett, és pedig Eljovics Mózesné Friedman Róza három gyermekével Nagyszebenből, Veszeli Pálné Halász Ilona két gyermekével Balázsfalváról, Nagy Zsuzsanna ugyanonnan, dr. Schusztér Viktor családja Nagydisznódról, Schusztér Frigyes kereskedő családja Nagyszebenből, Fülöp János állate-

gészségügyi felügyelő családja Brassóból, és Albin Mária Balázsfalváról.

A menekültek Klein Jakab, özv. Veszeli Jánosné, Szőri János, Fecske Ida, és özv. Nyitrai Aurélné kiskőrösi lakosok házában lettek elszállásolva.”⁵

1916 októberében a Kiskun-Halas Helyi Értesítője című újság újabb erdélyi menekül-

A Délvidéki Liga gyűjtési plakátja
(Illusztráció, Internet)

tek érkezéséről tudósított: „Kiskőrösre [olyan] hó 3-án 208 erdélyi menekült érkezett. A menekülőket a pályaudvaron nagy közönség várta és elhalmozta mindenféle élelmiszere-⁶rel.” A királyi tanfelügyelő helyettese (mivel a tanfelügyelő hadbavonult) 3389. számú rendeletében felszólította az állami iskolákat az erdélyi menekültek megsegítésére. Az ügy fontossága miatt Szilágyi Frigyes igazgató rendkívüli tantestületi értekezletet hívott össze. Felolvasta a tanfelügyelői határozatot, s megkérte a tantestületet, hogy „teljes erejéből támogassa a sors üldözötteit.” Elhatározták, hogy a menekülteket meghatározott időnként meglátogadják. A nőket a tantestület nőtagjai, a férfiakat az „erősebb nemhez” tartozó kollégák veszik jóindulatú pártfogásukba. A tantestület a növendékek között pénzgyűjtést szervezett. A befolyt összeget

szétosztották a menekült családok között. A kiskőrösi állami elemi iskola egy jótékony célú ünnepélyes esti előadást is szervezett, amelyen az iskola tanulói szerepeltek. Az ebből befolyt összeggel is támogatták az elüldözött családokat.⁷

Az összehívott szülői értekezleten Zalánfy Erzsébet tanítónő tájékoztatta az egybe-
gyűlteket a menekültek megsegítését célzó tervekről. A tanítónő kérte a szülőket, hogy minél hamarabb szükség lenne élelmiszere, hogy a megérkezett menekülteket el tudják látni. A megjelentek szinte egyhangúan a meghirdetett akció mellé álltak. Egy szülő azonban kikelt magából, s „oly sértő kifejezéssel illette (ti. Zalánfy Erzsébetet), amelynek reprodukálását a józils és szemérem nem engedi meg.” A tantestület megdöbbenéssel fogadta a történeteket, s az egész tanítói kar megsértését látta benne. A főszolgabírói hivatalhoz fordultak segítségért és támogatásért és a „sérelem megfenyítése iránt.”⁸

Kiskőrös község előljárósága hálás köszönetét fejezte ki a tantestület felé. Revaló Pál főjegyző levelében további segítségét kérte a tantestület tagjaitól: „[...] azon tiszteletteljes megkereséssel fordul [az előljáróság] a tantestülethez, hogy méltóztassék – különösen a ruhahiányban és a fűtőeszközökben szenvedő menekültek részére a gyűjtést soron kívül és sürgősen megejteni, hogy szerencsétlen honfitársaink legégetőbb szükségletét legalább részben kielégíthessük. – Az eszközrendő gyűjtés nyomán befolyó adományokat méltóztassék a község házához beszállíttatni, hogy a szétosztást azután a tantestület nőtagjainak bevonásával eszközölhessük.”⁹

A betörő román csapatok elől menekülő családok a nagy zűrzavarban sokszor szétszakadtak, így a már biztonságos körülmények közé került emberek később keresni kezdték elszakadt családtagjaikat. A keresés nemcsak a hivatalos szerveken keresztül történt, hanem gyakran adtak fel térítésmentesen hirdetéseket is újságokban: „Bartalis János (Nagyvárad melletti Félixfürdő, géppuskás-tanfolyam) keresi Apácáról menekült családját.” Ő később a kiskőrösi Polgári Fiú- és Leányiskolában tanított. „Bogyé Aron (Kiskőrös, hsz. 1360.) keresi Bogyé Matildot (Vulkan).”¹⁰ „Izsák Ábrahámné (Kiskőrös) keresi Kasztner Benjámin és családját (Dicsőszentmárton).”¹¹ „Seres György Petrozsényből keresi feleségét. Jelenlegi címe: Kiskőrös, Pest-

³ Kiskun-Halas Helyi Értesítője, 1916. október.11.

⁴ Magyar Hírlap 2020. június 12.

⁵ Kiskőrös és Járása 1916. szeptember 10.

⁶ Kiskun-Halas Helyi Értesítője, 1916. október 11.

⁷ A kiskőrösi állami elemi iskola tantestületi ülésének 1916. október 4-én tartott ülésének jegyzőkönyve.

⁸ Az állami elemi iskola szülői értekezletéről készült jegyzőkönyv.

⁹ Revaló Pál főjegyző 1916. október 9-én kelt levele az állami elemi iskola tantestületéhez.

¹⁰ Pesti Hírlap, 1916. október 21. Vulkan település Hunyad vármegyében helyezkedik el.

¹¹ Pesti Hírlap, 1916. október 11. Dicsőszentmárton Kis-Küküllő vármegye székhelye volt.

megye, dr. Berkovitsnál. (erdélyi menekült)¹²

A menekültek ellátásának megszervezése után megpróbálták őket munkához is juttatni. Pest vármegye Gazdasági Egyesülete vállalta magára a munkaadók és a munkára jelentkezők közötti közvetítést. Például „Erdélyi J. intéző Kócse, Somogy megye mezei munkára serdülő fiúkat és leányokat, idősebb nővel, ki a főzést elvégezné, továbbá bognárt, kőművest, kovácsot alkalmazna. Keresztes Árpád Kiskőrös, leányt vagy gyermektelen asszonyt háztartási célokra 16-20 korona fizetéssel, Knopp Kelemen Kiskőrös, leányt vagy gyermektelen asszonyt háztartási célokra 16-20 korona fizetéssel” alkalmazott volna.¹³

ress József kolozsvári irodatiszt Jolán nevű leánya. A kolozsvári római katolikus állami elemi iskolából érkezett, s a kiskőrösi állami elemi iskolába iratkozott be. A család régi ismerősénél, Keresztes Árpád nyugalmazott törvényszéki bírónál lakott Kiskőrösön. A veszély elmúltával aztán visszaköltözött Kolozsvárra.¹⁵

1916 őszén az osztrák-magyar és a segítségükre siető német csapatok ellentámadása kisöpörte a román erőket Erdélyből, ezt követően pedig 1916 októberében megkezdtek a menekültek visszatelepítését. A zordra fordult időjárás azonban hónapokra szinte teljesen leállította a folyamatot. 1917-ben a

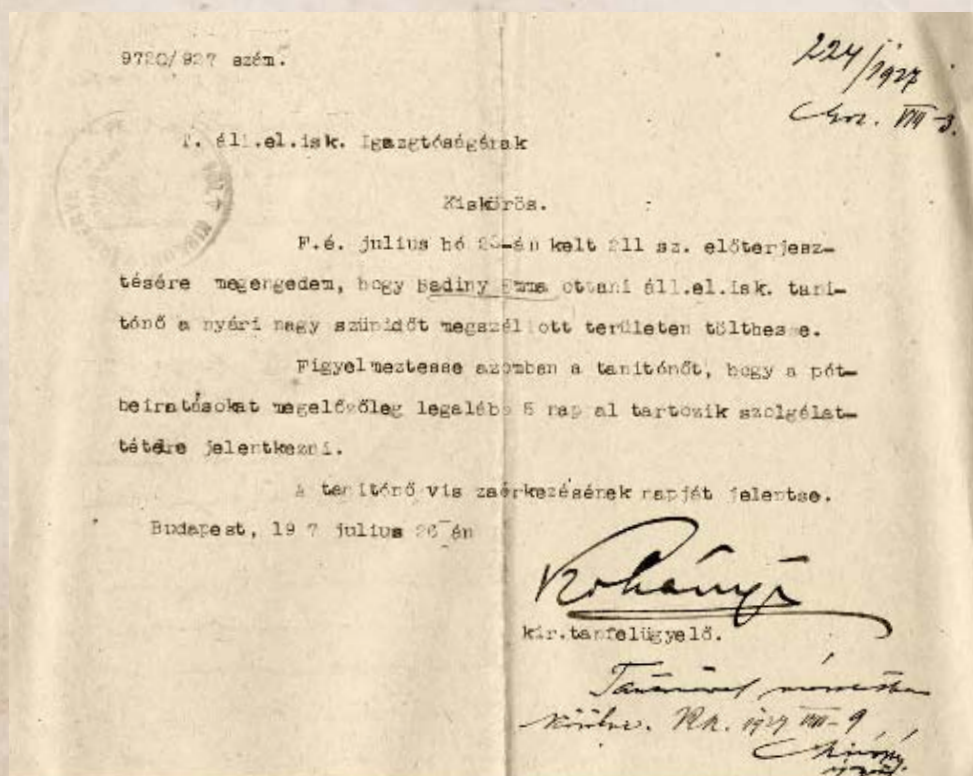
házasságot kötött a helybeli, római katolikus Kelemen János kereskedővel.¹⁶

1918 nyarára az Osztrák-Magyar Monarchia minden belső tartalékát felélte, a háborúban az antant döntő fölénybe került. 1918. október 16-án Károlyi Mihály gróf, október 17-én pedig Tisza István gróf jelentette be a parlamentben a háborús vereséget: „én elismerem azt, amit gróf Károlyi Mihály képviselő úr tegnap mondott, hogy ezt a háborút elvesztettük.” 1918. október 24-én az olasz hadsereg a franciák és az angolok támogatásával megindította utolsó nagy offenzíváját. Áttörték a frontot, s ez az esemény tulajdonképpen elindította az osztrák-magyar hadsereg felbomlását is. A katonák már nem tudtak, de nem is akartak ellenállni, be akarták fejezni az értelmetlen háborút. Közben a hátszágban is felgyorsultak az események.

A nemzetiségek sorra jelentették be elszakadási törekvéseiket. 1918. október 5-6-án Zágrábban megalakult a Szlovének, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsa, amely október 19-én bejelentette a hatalomátvételt, tíz nap múlva pedig kikiáltotta a Szlovén-Horvát-Szerb Államot. A szlovák politikai erők 1918. okt. 30-án Turócszentmártonban tartottak tanácskozást, ahol létrehozták a Szlovák Nemzeti Tanácsot, amely a szlovák nemzet önrendelkezési jogára hivatkozva a közös csehszlovák állam létrehozása mellett foglalt állást.¹⁷ 1918. november 14-én összeült a Nemzetgyűlés Prágában és proklamálta a Csehszlovák Köztársaságot. Ausztriában 1918. október 21-én megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés, 1918. októberben elfogadták az ideiglenes új alkotmányt, majd Német-Ausztria néven kikiáltották a köztársaságot. Magyarországon 1918. október 31-én győzött az őszirózsás forradalom és november 16-án kikiáltották a népköztársaságot.

1918. december 1-jén tartották a magyarországi románok gyulafehérvári nemzetgyűlésüket, ahol a megjelent 1.228 küldött kinyilvánította azt a szándékát, hogy Erdély, a Körösök vidéke, Bánát és Máramaros – összesen 26 történelmi vármegye – csatlakozzon a Román Királysághoz.

1918 november elejére az Osztrák-Magyar Monarchia szétesett. Ennek a már csak papíron létező államnak képviselői 1918. november 3-án aláírták a fegyverszüneti egyezményt Padovában. Ebben először jelöltek ki demarkációs vonalat az olasz és az

Badiny Emma tanítónő szabadságengedélye 1927-ből (Bem József Általános Iskola irattára)

A Hunyad megyei Vulkan településről többen érkezhettek Kiskőrösre. A már említetteken felül onnan érkezett a Molnár család is. Megérkezésüket követően nem sokkal, október 9-én meghalt a másfél éves Molnár Lajos (apja: Molnár Lajos, anyja: Braskovits Ilona), majd október 13-án a négy éves testvére, Molnár Margit is. Betegség végzett velük, mégpedig a roncsoló toroklob.¹⁴ Az óvatosabb szülők Erdély belső területeiről is megpróbálták biztonságosabb helyre menekíteni féltett gyermeküket. Így került Kiskőrösre 1916. szeptember 7-én Ve-

biztonságossá vált körülmények miatt már tömegesen tértek vissza az elűzött magyarok, székelyek és szászok korábbi lakóhelyükre. Természetesen voltak olyanok is, akik már soha többé nem tértek vissza szülőföldjükre, például a Petrozsényből elmenekült Pohl Katalin végleg Kiskőrösön telepedett le. Innen kerestette tisztviselő férjét, aki katonaként szolgálta hazáját. Szeretett hitvese valószínűleg a harcok áldozata lett, ezért Pohl Katalin az 1920-as években a kiskőrösi hivatalokban intézte el férje halottá nyilvánítását. Az özvegy 1930. július 27-án Kiskőrösön

¹² Pesti Hírlap, 1916. november 7. Petrozsény Hunyad vármegyei város.

¹³ Budapesti Hírlap, 1916. szeptember 14.

¹⁴ Kiskőrösi polgári anyakönyvek.

¹⁵ A kiskőrösi állami elemi iskola IV-VI osztályának előmeneteli és mulasztási naplója az 1916-1917-es évről. Veress Jolán a Szilágy megyei Ipp településen született 1907. október 20-án.

¹⁶ Kiskőrösi polgári anyakönyvek.

¹⁷ A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona Csehszlovákia megalakulásától napjainkig Forrás: <https://adatbank.sk/tudastar/a-csehszlovakiai-magyarok-lexikona-csehszlovakia-megalakulasatol-napjainkig/>

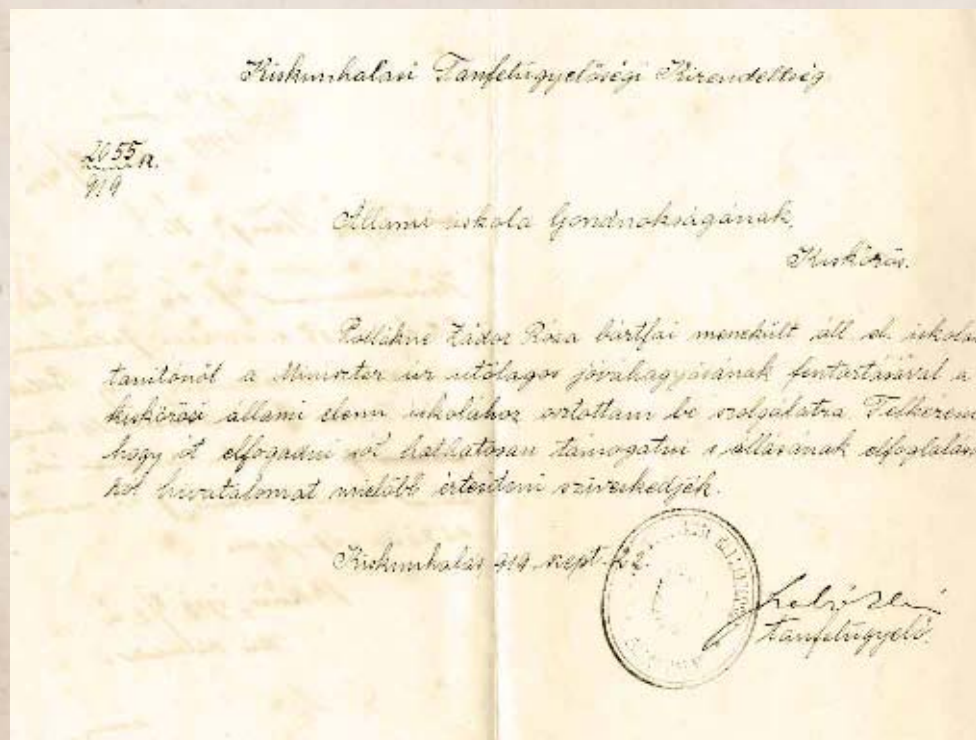
osztrák-magyar csapatok között. Ez a vonal pontosan megegyezett azzal, amelyet 1915. április 6-án a londoni titkos szerződésben az antant odaígért Olaszországnak a háborúba való belépésért. A padovai fegyverszünetnek volt azonban egy azóta kevésbé emlegetett 4. pontja is, amely így szólt: „A szövetségeseknek [az antantnak] feltétlen joguk lesz csapataikat az Ausztria–Magyarország területén levő összes vasutakon, utakon és vízvonalakon szabadon irányítani, [...] Ausztria–Magyarország mindazon stratégiai pontjait, amelyekre szükségük lesz, a szükséges idő tartamára haderejükkel megszállani, ott tartózkodni s a rendet fenntartani.”¹⁸

Ezek után megindult az ellensége szerb, román, cseh, francia csapatok benyomulása az ország területére. 1918. november 13-án kötötte meg Linder Béla, a Károlyi-kormány tárca nélküli minisztere és Franchet d'Esperey balkáni antant-főparancsnok két megbízottja, Henrys tábornok és Misic vajda a 18 pontból álló belgrádi katonai konvenciót, mely meghúzta a demarkációs vonalat, egyúttal pedig fegyverszüneti feltételeket diktált a legyőzött Magyarország számára. D'Esperey hosszas alkudozás után a Drávánál és a Pécs-Baja-Maros-Beszterce szakaszon állapította meg a demarkációs vonalat, az északi határon pedig semmilyen rendelkezést nem léptetett életbe. November 13-án a csehek, majd a következő hetekben a szerbek és az Erdélybe betörő románok is felrúgták a belgrádi konvenció pontjait. A beözönlő antant-szövetségesek hamarosan megszállták a történelmi ország területének jelentős részét.¹⁹

A vereség beismerése és az idegen csapatok gyors előnyomulása láttán sokan az ország biztonságosabbnak vélt, belső területei irányába indultak. 1918 őszén már Kiskőrösön is megjelentek az első menekültek. A korabeli társadalom szinte mindegyik rétege képviseltette magát közöttük: földművesek, kézművesek, kereskedők, hivatalnokok, csendőrök, vasutasok, tanítók érkeztek, de akadt közöttük járásbíró és főszolgabíró is. A legtöbben 1919-ben és 1921 között érkeztek Kiskőrösre. Voltak olyanok, akik csak rövid ideig tartózkodtak itt, míg mások letelepedtek, s beilleszkedtek a kiskőrösi életbe. A menekültek nagy része vonaton érkezett a nagy városokba: Budapestre, Szegedre, Szolnokra, Debrecenbe, Miskolcra stb., és innen osztották el őket ideiglenesen. A menekültek döntő többsége magyar nemzetiségű volt, de akadtak közöttük németek, szlovákok, zsidók is.

A belgrádi fegyverszüneti egyezmény értelmében megkezdték a demarkációs vonalon túl még szolgálatot teljesítő magyar katonai egységek kivonását: „[...] a szabadkai állomásparancsnokhoz érkezett kerületi katonai parancsnoksági leirat elrendeli, hogy mindazok a katonák, akik nem szerelnek le, tehát az 1896 és fiatalabb évfolyamok már a legközelebbi napokban eltávoznak Szabadkáról. A 86-ik gyalogezredet Kiskőrösre, a 6-os honvédeket Kiskunfélegyházára és a 4-es és 8-as huszárokat Kecskemétre, illetve Ceglédre viszik. Az ezred eltávóztatása összefüggésben van a szerb megszállással, illetve

volt. Ez arra kényszerítette a parancsnokságot, hogy az ezredet Halasra hozzák, ahol az ezred megfelelő elhelyezést nyerhet. Már az elhelyezést városunkban biztosították is. A tisztek házaknál nyernek elhelyezést, a legénység pedig mind a barakkokba kerül. A 86-osok tegnap, kedden indultak el Kiskőrösről és városunkba megérkeztek. Körülbelül 50 tiszt és 300 katona érkezett. A 86-osokból Halason egy ezredet, illetve 3 zászlóaljat fognak felállítani. Minden zászlóalj 3 századból fog állni, s a legénységet a 6-os, 8-as és más ezredbe bevonuló fiatalokból állítják össze. Ehhez még felállítják a géppuskás századot is.”²²

Pollákné Zádor Róza tanítónő kiskőrösi beosztása (Bem József Általános Iskola irattára)

a fegyverszüneti feltételekkel, mely szerint a demarkacionális területekről ki kell vonni a katonaságot.”²⁰ A 86. gyalogezred megmaradt töredéke – néhány tiszt és mintegy 200 fő legénység – 1918. november 13-án átvonult Szabadkáról Kiskőrösre. Itt alakult meg Szokolyi Pál alezredes parancsnoksága alatt a 86-os pótzászlóalj. Kiskőrösön a létszám állandóan növekedett és néhány nap múlva már egy teljes zászlóaljat lehetett felállítani. Ennek a „86-os zászlóaljnak” parancsnoka Wettengel Rezső alezredes, segédtszjtje Sodró Sándor százados volt. „[...] Kiskőrös azonban úgy nincs berendezkedve, hogy biztosítani tudná egy állandó katonaság ottmaradását. A katonaságnak nem tud megfelelő szállást adni. Az ezred legénysége házakhoz volt beszállásolva és ott rendes fekhelyük nem

1918 decemberében Milan Hodža, Prága küldötte és a magyar kormány küldöttje napokon keresztül tárgyalt a Felvidék, illetve Szlovákia sorsáról. Végül december 6-án létrejött a megállapodás Hodža és Bartha Albert magyar hadügyminiszter között. A demarkációs vonal nagyjából követte a magyar nemzetiségi határokat. A megszállás alá került területek csaknem minden részéből elkezdtek özönlenni a menekültek az ország belső részeibe. Ez a menekülés kezdetben spontánul indult, sokan csak egy bőrönddel indultak útnak, mert úgy gondolták, hogy a megszállás csak rövid ideig fog tartani. Amennyire a harci cselekmények vagy a határzár engedte, a menekülés a proletárdiktatúra idején is folytatódott. A hivatalos statisztikák szerint 1918 utolsó két hónapjá-

¹⁸ Ormos Mária: Padovától Trianonig, 1918-1920, Kossuth kiadó, 2020.

¹⁹ Rubicon folyóirat vonatkozó számai

²⁰ Kiskun-Halasi Helyi Értesítője, 1918. november 20.

²¹ Gaksch József: A volt szabadkai cs. és kir. 86. gyalogezred története 1882-1918, Budapest, 1940.

²² Kiskun-Halasi Helyi Értesítője, 1918. december 11.

ban 57 ezer ember menekült az ország belső területeire, 1919-ben számuk csaknem megduplázódott (110 ezer fő). Természetesen a szülőföld elhagyása nemcsak önkéntes elhatározás következménye lehetett. Az utódállamokban több helyen erőszakosan léptek fel az ott maradt magyarsággal szemben. Az új államhatalmak megkövetelték a hivatalnokoktól és állami alkalmazottaktól, hogy felesküdjenek az új rendszerre. Ha ezt nem tették meg, akkor kiutasították az országból. Ilyen eseményt mutat be egy korabeli kiskunhalasi újság: „Halason Szabadkát megszálló szerb csapatok kiutasították a szabadkai törvényszéki, ügyészségi és járásbírói tisztviselőket, kezelőket és altiszteket, akik hazafiasságuknak igazi példaképét adták

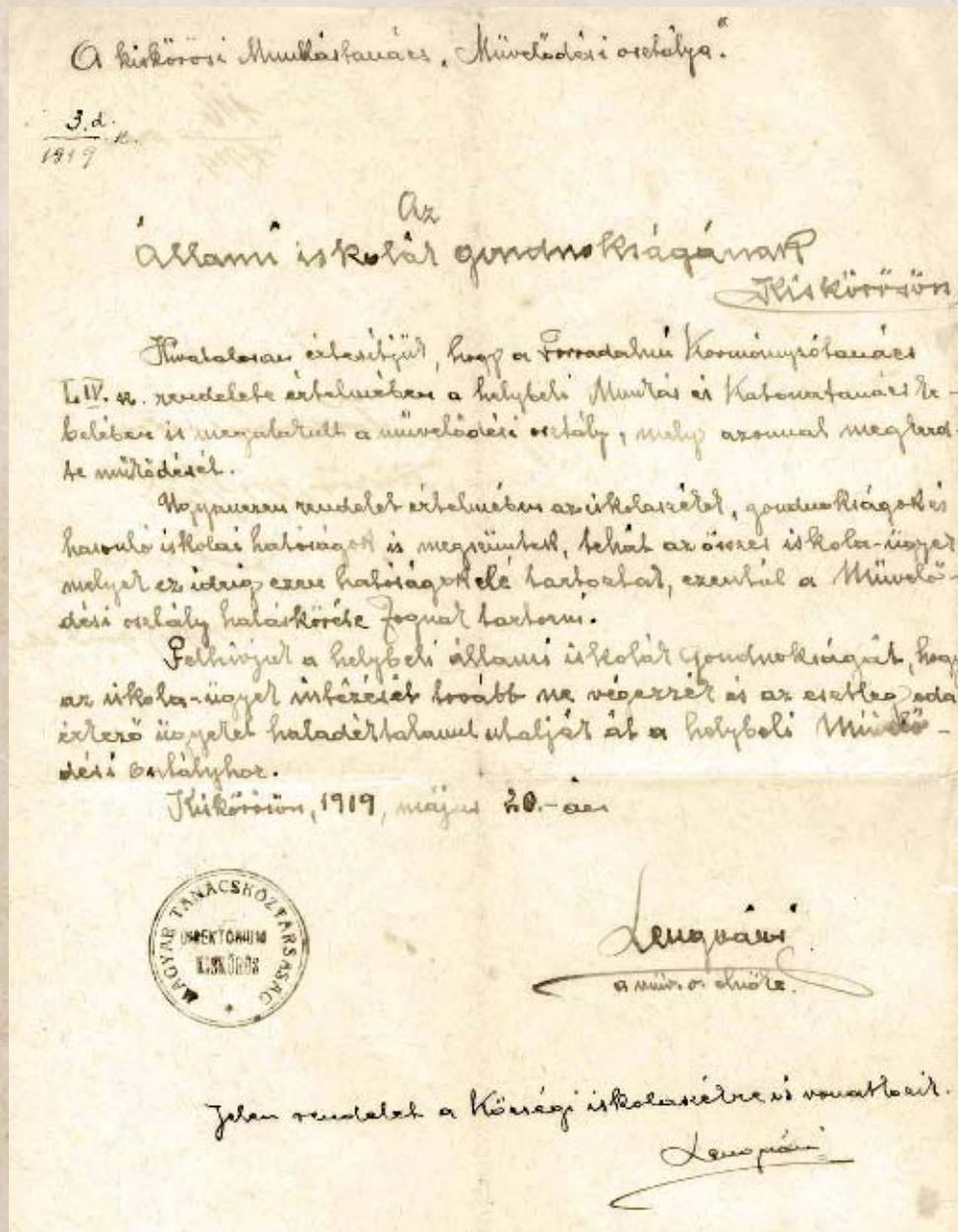
azáltal, hogy a terror és fenyegetés dacára sem tették le az esküt. Hazafiasságuk az egész ország becsülését vívta ki nekik. A kiutasítás bárom részletben történt. Először azok jöttek el, akik családjukat és bútorukat otthagyták, ezek 27-én este érkeztek, szám szerint 13 férfi és 24 nő. Március 1-én este 4-en érkeztek hozzájuk. A menekülteket Szórády György bírósági tisztviselő fogadta az állomáson, ideiglenes elhelyezéskül csak úgy gondoskodhatott, hogy a járásbírói helyiségben szállásolta el őket. Dacára a rideg szállásnak, a meleg fogadtatás nagyon jól esett a menekülteknek. A legnagyobb valószínűség szerint, amennyiben az itt lévő menekültek családtagjai útlevelet szerezhetnek, azok is elfognak jönni. Nagyon humánus dolog volna azok részéről,

akiknek módjukban áll, ha a menekült családok részére lakást adnának. Akiknek rövid időre nélkülözhető lakásuk van, s azt ezen emberbaráti kötelesség céljaira átengednék, e körülményt szíveskedjenek Szórády György bírósági tisztviselőnek (jbírói épület I. em. 6 sz.) bejelenteni, aki a bejelentett lakásokat előjegyzésbe veszi s az esetleg még érkezőket el fogja helyezni.²³

A békeszerződés aláírásáig többnyire a Délvidékről érkeztek menekültek Kiskőrösre és a környező nagyobb településekre, Kiskunhalasra, Kalocsára, Kiskunmajsára, és Jánoshalmára: „[...] Újvidékről menekült tisztviselők érkeztek Kalocsára április 12-én este. Zomborból is érkeztek Kalocsára kiutasított állami tisztviselők. Zomborból a szerbek kiutasították azokat az állami tisztviselőket, akik nem Jugoszláv illetőségűek.”²⁴ Egy másik példa: „Bácska kiutasított tisztviselői mintegy 150-en, akiket kiutasítottak Bácskából, mert a hűségüket nem akarták letenni, Halason voltak. Rövid ideig tartózkodtak nálunk, Jánoshalmára mentek. Ott maradnak addig, míg a szerbek a bajai háromszöget ki nem őrítik. Onnan Bajára mennek, amelyet a belügyminiszter rendelt ki nekik egyelőre tartózkodási helyüknek. A bácskai menekült tisztviselők között volt a zombori alispán-helyettes is.”²⁵

A korabeli újságokban nagyon sokszor megjelentek olyan tudósítások, amelyek bemutatták a megszállt területeken maradtak vagy éppen a menekültek személyes tragédiáit. Olvashatunk nyilvános botozásokról, utcán való megverésekről, kirablásról, és gyilkosságokról is. 1920-ban egy rövid cikkben ismertették Kovács Marcell kiskunhalasi államrendőrség segédhivatali igazgatójának és családjának tragikus sorsát: „a kiváló szorgalmú és rokonszenves tisztviselő a szerbek bevonulása után menekült Bácskából Halasra. Palánkán családi házáat a szerb katonák megrohanták, hogy kirabolják. Kovács akkor nagy életveszedelemben forgott. Fia, aki tartalékos főhadnagy volt édesapja védelmére ment, de a rabló szerb katonák a derék fiatalembert agyonlőtték. Ez a tragikus eset nagyon megtörte Kovácsot, aki Halason töltötte a mély gyász hónapjait.”²⁶

A tömegesen érkező menekültek regisztrálására és kontrollálására 1920 áprilisában életre hívták az Országos Menekültügyi Hivatalt (OMH), amelynek 1924-es jelentése szerint addig összesen 350 ezren érkeztek az utódállamokból Magyarország területére. Közülük csak 1919-ben és 1920-ban 230 ezren. Mivel az OMH viszonylag későn, csak másfél évvel az első menekültek megérkezését követően látott munkához, az 1919-es

Tájékoztató a Művelődési Osztály felállításáról a Tanácsköztársaság idején
(Bem József Általános Iskola irattára)

²³ Kiskun-Halasi Helyi Értesítője, 1919. március 5.

²⁴ Kiskun-Halasi Helyi Értesítője, 1920. április 21.

²⁵ Kiskun-Halasi Helyi Értesítője, 1920.

²⁶ Halasi Újság, 1920. május 26.

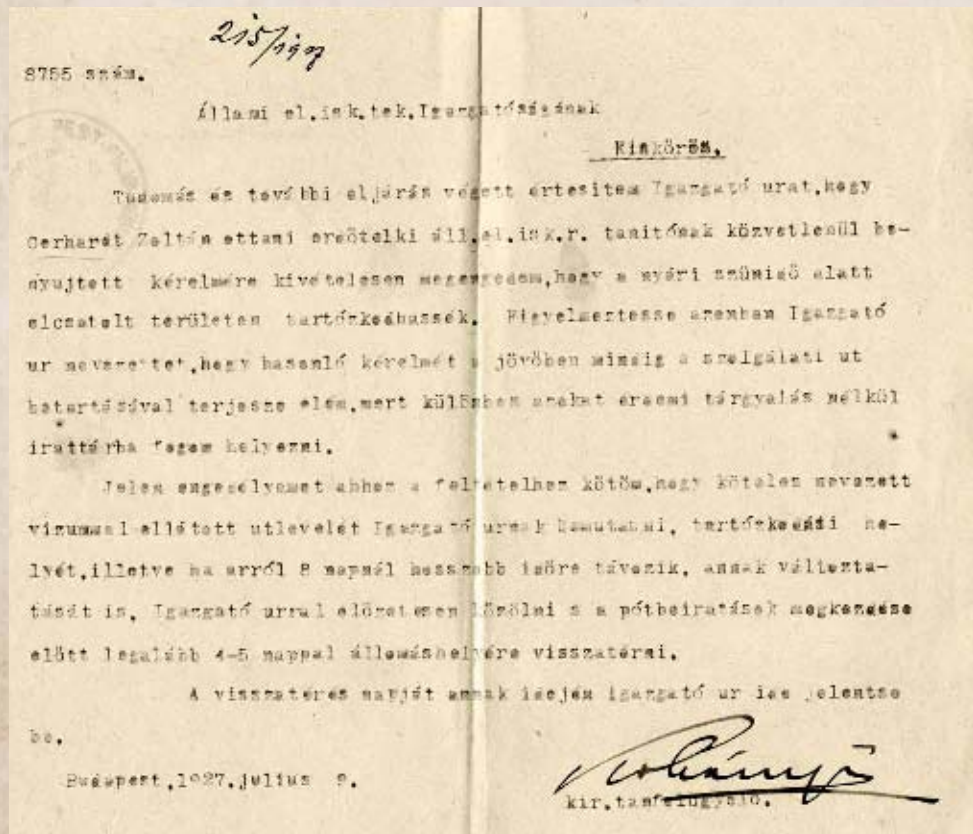
esztendőről nem rendelkezettek megbízható adatokkal. Látna az 1918 novemberétől megindult menekülthullámot és figyelembe véve a nem vagy csak később regisztráltakat, az utódállamokból Magyarországra érkezettek száma elérhette a 400-430 ezer főt is.²⁷

A menekültek számának gyors növekedése nagy problémákat jelentett a magyar társadalom számára. A legyengült, kifosztott ország csak nehezen tudta megszervezni az ellátásukat. Nem volt elég szabad lakás, ezért a menekültek egy része pályaudvarokon, vagonokban élt. Erről tudósít a kiskunhalasi újság is: „a városban fel-fel tűnnek

úgy vélte, a nemzet számára súlyos következményekkel járna a menekültek további beözönlése: egyrészt az utódállamokban jelentősen csökkenne a magyarság számára, ami a revízió szempontjából rendkívül kedvezőtlen lenne, másrészt az áttelepülők komoly társadalmi feszültségeket idézhetnének elő az amúgy is súlyos helyzetben lévő országban. A Bethlen által beterjesztett és 1920. október 23-án elfogadott kormányrendelet így meghatározta, hogy a jövőben milyen jog alapján lehet a letelepedést kérni Magyarországon. A rendelet elsősorban a családegyesítés céljából, a megkezdett egye-

engedélyezési procedúra után volt csak lehetséges. A tanerőnek írásbeli kérvényt kellett beadnia a kiskunhalasi tanfelügyelőséghez (még a nagyszünetek alatt is), hogy megszerzné látogatni a megszállt területeken élő rokonait. A helyzet kuszaságára jellemző, hogy a határforgalom gyakorlati helyszínét jelentő határátlépő állomások kijelölésére és a határellenőrzés szabályozására csak 1923-ban adtak ki belügyminiszteri körrendeletet. A magyar hatóságok, a teljes magyar államhatáron át közlekedők valóságos és tényleges ellenőrzését csak a trianoni békediktátum aláírását, 1920. június 4-ét, követően valósíthatták meg. Az új határátkelőhelyek első, tételes ismertetésére csak 1923-ban került sor, belügyminiszteri rendeletbe foglalva, azonban az ellenőrzés már 1920-ban megkezdődött az ott felsorolt települések határában.

A magyar állampolgároknak, a román hadsereg által megszállt magyar vármegyékbe történő utazásához 1920 tavaszán a bécsi román képviselő vízumára volt szükség. Ezért a román állampolgárok részére – a román előírásra válaszul, a viszonyosság elvén – lényegében áthidalhatatlan akadályt emelt a magyar kormány. Románia területén akkor még nem volt magyar képviselő, ezért a rendeletnek megfelelően a bécsi magyar követségnél kellett a román útlevelüket láttamozni, még akkor is, ha Romániából utaztak a meg nem szállt Magyarország területére. Mindezek ellenére, érthető módon a vízumkényszer általánosan nem volt érvényben azon magyarokra, akik megszállt területen éltek, még akkor sem, ha úti okmányukat idegen állam állította ki, függetlenül a megszálló hatalomtól. 1920 tavaszára a Magyarország jelentős részeit megszállás alatt tartó államok bevezették, hogy az általuk uralt területekre utazóknak már csak útlevelbe adják ki a beutazási engedélyüket. Ennek hatására a magyar belügyminiszter akkor engedte az ilyen településre utazni szándékozó részére az arcképes igazolójegy vagy más okmány kiállítását, ha azt a megszálló állam oda elfogadta.³⁰ A menekült tanítók, tisztviselők, úgymint a többi magyar állampolgár a gyermekeik után családi pótlékot kaptak. Ennek folyósítását a megszületett gyermek születési anyakönyvi kivonatának bemutatása után kezdték meg. A menekült alkalmazottak esetében az új határokon túl született gyermekek anyakönyvi kivonatának megszerzése ebben az időben szinte lehetetlen volt. Ez történt Úrge Józsefné tanítónő esetében is, akinek József, Mihály és Antal László nevű gyermekeinek anyaköny-

Gerhardt Zoltán tanító szabadságengedélye 1927-ből (Bem József Általános Iskola irattára)

a Bácskából kiutasított magyarok. Az átlomásnál sokan vannak, akik vagonokban kénytelenek meghúzódni családjaikkal, mert nem tudnak máshova menni.”²⁸ A gazdaság romokban hevert, s nagy volt a munkanélküliség. Ennek ellenére a kormányzat megpróbálta a menekült tisztviselőket, állami alkalmazottakat, értelmiségieket munkához juttatni. Az elszakított területekről érkezők ügyét kezdetben különböző társadalmi szervezetek például a Délvidéki Liga, a Felvidéki Liga, vagy a Szepesi Szövetség koordinálták.

A korszak jelentős magyar politikusa, gróf Bethlen István a menekültek beáramlásának korlátozására tett javaslatot. Bethlen ugyanis

temi tanulmányok, valamint bizonyított kiutasítások miatt érkezők esetében mérlegelt, más indokok alapján elvben senki sem kaphatott volna beutazási engedélyt.²⁹ A meghozott intézkedés nem szüntette meg, de jelentősen megnehezítette az áttelepülést. Az összeomlást követő években Magyarországra menekülteket szokták „Trianon árváinak” nevezni.

Visszatérve Kiskőrösre, az itt állást kapott menekült tanítóknak nagy problémát jelentett a családjukkal való kapcsolattartás, legtöbbjük szerettei ugyanis az újonnan megvont határokon túl maradtak. Az elszakadt szülők, testvérek meglátogatása bonyolult

²⁷ Szűts István Gergely: Elűzöttek. Menekültek, optások, és vagonlakók. In: Rubicon 2017/7-8. szám.

²⁸ Kiskun-Halasi Helyi Értesítője, 1920. június 2.

²⁹ Szűts István Gergely i. m.

³⁰ Som Krisztián: Határforgalom ellenőrzés és külföldre utazás szabályozása Magyarországon az I. világháborúban. In: Rendvédelem-történeti Füzetek (52). 2016, 95-138. o.

veit nem tudta bemutatni. Csak hosszas, bürokratikus eljárás után kezdtek folyósítani számára a pénzösszeget.

Nagy nehézséget okozott a menekült tanítók, tisztviselők elhelyezése. Ahol volt szolgálati lakás (a tanyasi iskoláknál mindenhol volt), ott viszonylag gyorsan megoldódott a helyzet. Itt nem kell minden kényelmi berendezéssel ellátott lakásokra gondolni. Bognár József tanító 1924-ben érkezett az iskolához, s az alsócebei oktatási intézményhez osztották be. A megnövekedett gyermeklétszám miatt szükség volt két tanerőt alkalmazni ezen a területen. A tanítói lakás már foglalt volt, ezért Bognár József részére kialakítottak egy másik lakrészét. Ez a 'lakás' azonban csak nyáron volt használható, mivel nem volt benne kályha, s kéménye sem volt. A szoba ablaknak is híján volt, fény csak az ajtó kis ablakán jutott be. Szilágyi Frigyes igazgató szülői értekezletet hívott össze, hogy az új tanító részére megfelelő életkörülményeket alakítsanak ki a szülők, különben félt, hogy szeptembertől megint csak egy tanító fog működni Cebe-pusztán.³¹ Az új tanító átvette az iskola és a szolgálati lakás berendezési tárgyait, s rögtön elfoglalhatta új helyét. Ha egy menekült tanító jött egy régi mellé, ott már nem volt elég hely, ezért az iskola egy másik helyiségét alakították át szolgálati szobává, például a szertárt. Így kapott elhelyezést Gerhard Zoltán az erdőtelki állami elemi iskolánál. Feuerstahler (később Fóti) Ferenc állami tanító pedig a családjával az

öt befogadó katolikus iskolában kialakított lakásban élt.

A beltéri iskolában és óvodában még kevesebb lehetőség nyílt a megoldásra. A Luther téri óvodában egy rendes méretű két szoba-konyha óvónői lakás volt kialakítva. Ebben helyezték el Thury Erzsébet menekült óvónót. Ő még az 1930-as években is itt lakott özvegy édesanyjával. Ezen kívül volt még egy egyszobás dajkalakás is. Erre az egy helyiségre több jelentkező is akadt. A másik óvónón kívül idekerült tanítók is. A kiskőrösi illetőségű dajkának ebben az időszakban máshol kellett megoldania a lakhatását. Több tanerő Kiskőrösön keresett magának bérlakást vagy a házakban lévő tisztaszobákban kialakított bérszobát, azok a tanítók, akik nem kaptak természetbeni lakást, általában 450 korona lakbértámogatást kaptak az államtól. Természetesen ezt nem rögtön utalták át számukra. Meg kellett igényelni, s a bürokrácia abban az időben sem arról volt nevezetes, hogy nagyon gyorsan döntött az aktuális ügyekről. Csengeri János tanító és felesége részére az iskola egyik helyiségét jelölték ki szállásul. Itt átalakításokat kellett végrehajtani, hogy lakásként lehessen használni a kiürített szobát. Problémát jelentett számukra a korábbi munkahelyükön eltöltött szolgálati idő bizonyítása. Ilyen esetekben kérelemmel fordultak ahhoz a határon kívülre került adóhivatalhoz, amelyhez korábbi munkahelyük révén tartoztak, és igazolást igényeltek. Ezt jobb esetben megkapták az új tisztviselőktől. Ha nem sikerült

beszerezniük, vagy az ügymenet nagyon elhúzódott, akkor a magyar királyi tanfelügyelőség az 1918. évi VIII. törvénycikk értelmében besorolta a 'valószínűleg' az öt megillető fizetési osztályba.

A menekült tisztviselők többsége is a községben keresett bérlakást, de akadtak olyanok is, akik hosszabb-rövidebb ideig a főszolgabírói hivatalban éltek. A menekült vasutasok családjukkal együtt az állomás épületében és az őrházakban kaptak elhelyezést, de olyan is akadt, aki családjával együtt éveken keresztül egy hizlaldában, vagy a közeli vágóhídon lakott. A korabeli iratokban az is megfigyelhető, hogy a vasúti tisztek általában a vasútállomás épületében kaptak szállást, míg a pályafelügyelőket, a segédtiszteket a pályaudvaron szállásolták el. Nagy valószínűséggel ideiglenesen vagonokban éltek. A menekült csendőrök egy részét családjukkal együtt a csendőrlaktanyában (cédulaház) helyezték el. A kezdetben átmenetinek tekintett elhelyezés miatt nem kértek térítést a hivatalos szervek. 1923-ban azonban már intézkedtek, hogy a bérleti díjakat az ott elhelyezettek fizessék be, vagy ürítsék ki az elfoglalt helyiségeket. A tanítók életkörülményei csak az 1925-ben elinduló állami iskolafejlesztési program hatására kezdtek javulni. Az 1920-as évek végén alakították ki Kiskőrös Szücsi erdő felé eső külterületén az ún. Újtelepet, ahol a menekültek egy része is házat építhetett.

Bella Tibor Zoltán

6.	III-III. osztály	1 · 1		42 · 42 · · · 42 · · · · ·	· · · · · 438 · · · · ·	42	
7.	III-III. osztály	1 · 1	az álláson menesztett tanár-működés.	63 29 34 · · · · ·	63 · · · · · 5 · · · · ·	256 · · · · ·	63
8.	V-III. osztály	1 1 ·	az álláson menesztett tanár-működés.	55 17 38 · · · · ·	43 14 · · · · ·	55 · · · · ·	55
9.	III-III. osztály	1 1 ·	az álláson menesztett tanár-működés.	41 19 22 23 18 · · · · ·	5 · · · · ·	36 · · · · ·	41
10.	III-III. osztály	1 1 ·	Kelet-labai önkormányzat	50 22 28 · · · · ·	27 11 10 2 4 · · · · ·	46 · · · · ·	50
11.	III-III. osztály	1 · 1	Kelet-labai önkormányzat	44 21 23 24 11 · · · · ·	2 · · · · ·	1 41	8 · 36 · · · · ·
12.	III-III. osztály	1 1 ·	Kelet-labai önkormányzat	54 36 18 · · · · ·	11 21 16 6 2 · · · · ·	52	8 · 46
13.	III-III. osztály	1 1 1	az álláson menesztett tanár-működés.	43 16 27 29 14 · · · · ·	2 · · · · ·	3 38	31 · 12 · 32
14.	III-III. osztály	1 1	az álláson menesztett tanár-működés.	32 15 17 · · · · ·	15 12 3 2 · · · · ·	32	26 · · 6

Kiskőrös, 1920 május-június
C. Z.

'Az álláson menekült tanerő működik' - hirdeti az állami elemi iskola 1920-as összesítője (Bem József Általános Iskola irattára)

³¹ Cebe-pusztai szülői értekezletről készült jegyzőkönyv 1924. május 18-án.

'Huzavonák' Petőfi Sándor szülőháza körül

(Második rész)

Habár a vármegye láthatólag leszerepelt, az adakozás (nem a kerítésre) hanem a szülőháza mégis új lendületet kapott 1874 áprilisától. Ekkor tette közzé az Írók és Művészek Társasága több újságban a maga felhívását. A felhívást Szigligeti Ede és Szana Tamás jegyezte: „[...] *A honfiúi kegyelet hiába keresi Petőfi sírját, hogy fölibe a nagy költőhöz méltó emléket emelhessen, de áll még, habár megviselve, a szerény szülői hajlék, melyben a gondviselés egy derűs pillanatában e ragyogó lángelmével oly dúsán ajándékozta meg nemzetünket. E roskadozó lak minden leomló köve vádat hangoztat a nemzet ellen, hogy nem tudja kellőleg tisztelni nagy költőjének emlékét, ama költőt, ki szellemének fényével dicsőséget szerzett a magyar névnek. A ház megvásárlása és helyreállítása iránt pár hó előtt történtek ugyan lépések, de azok, fájdalom, eredmény nélkül maradtak. E körülmény bírta arra a Magyar írók és művészek társaságát, hogy az ügy élére állva, kegyeletes adományok gyűjtése által a ház megvételére, további fenntartására és gondozására vállalkozzék. [...] Hisszük, hogy fölszólításunk nem lesz pusztában elhangzó szó s Petőfi Sándor születésháza nemsokára a nemzet tulajdona leend, hová kegyelettel zárandokolhatnak a költészetért s honfiúi erényekért lángoló utódok.*”¹

Ez a mára elfeledett kulturális egyesület 1873-ban alakult, és 1891-ig állt fenn. Politikamentesen akarták közelebb hozni egymáshoz a művésztszadalmat tagjait, a kulturális eszmecserén túl a hatékonyabb érdekvédelem megvalósításáért is. Kimondatlanul is, de a 48-as hagyományokat őrizték. A fiatalabb művésznemzedék bázisává válva szembe helyezkedtek a konzervatívabb Kisfaludy Társasággal. Előadóesteket szerveztek, felolvasásokat, vidéki kirándulásokat, ápolták nemzeti nagyjaink sírjait, emlékhelyeit. A legnagyobb vállalkozásuk során mintegy kétszázan meglátogatták Victor Hugo-t, a francia írófejedelmet, és útközben

az agg Kossuth Lajoshoz is betértek Turinba. Ezen az 1889-es utazáson egyébként a kiskőrösi Argauer Ferenc iparosmester is részt vett.² A társaság első elnökének Szigligeti Edét választották. A gyorsan váltakozó elnökök közül Pulszky Ferenc és Paulay Ede számítottak ismertebbnak. A társaság jelesebb tagjai voltak: Ábrányi Emil, Bajza József, Benedek Elek, Erkel Ferenc, Falk Miksa, Jókai Mór, Lechner Ödön, Mikszáth Kálmán, gróf Zichy Géza és Jenő, és Reviczky Gyula. Az Írók és Művészek Társaságából kerültek ki 1876-ban a Petőfi Társaság alapító tagjai, némiképp össze is mosódott a két társaság. Később a Petőfi Társaság is az eredményei közt tudta be a Petőfi-ház megvételét, vagy éppen rajta kérték számon az épület állapotát. Az írók és művészek felhívása után, 1874-ben újra több tudósítást olvashatunk adományozókról és jótékony célú rendezvényekről a szülőház megvételének javára. Sidoli olasz műlovarda igazgató öt forintot ajánlott fel.³ Az Ellenzéki Kör Vasvári Béla olasz királyi százados javaslatára gyűjtőívet köröztetett, amelyen az első két forintos adományt maga a kezdeményező jegyezte.⁴ Münchenben élő magyarok tizennégy forintot adtak össze: „meghallottuk – írták levelükben – a felhívást a távolban is, s sietünk a nagy költő iránti kegyeletünk adóját összerakott filléreink által róni le, óhajtván, hogy Petőfi születési háza mielőbb a nemzeté legyen. S hányan nem hallották meg azt a felhívást itt a közelben.”⁵ - fűzte hozzá a *Fővárosi Lapok* szerkesztősege.

Aigner Lajos, (írói nevén Abafi) az Írók és Művészek Társaságának pénztárnoka július 2-i jelentésében már 321 forint és huszennyolc krajcár összegyűlt adományról tett jelentést.⁶ Nagy nevek is felbukkantak az adakozók között, például Prielle Kornélia, aki talán csak azért nem lett Petőfiné, mert a lelkész nem volt hajlandó gyertyafényben esketni, harminc forintot, borszéki fellépti díjának negyedét ajánlotta fel a kegyeletes vállalkozásra, „[...] mely a nemzeti nagy köl-

Szana Tamás (1844-1908) kritikus (Internet)

tő születési házát a nemzet számára kívánja megszerezni.”⁷ Nagyszerű, bár a színésznő és Petőfi korábbi szorosabb kapcsolatához képest hűvösen fennkölt sorok. A máramarosi fürdőhelyről, Kabolya-Polyanáról adakozó Lövey Klára „lelkes honleány” feltehetőleg nőnevelésünk nagy úttörőjével azonos, aki Máramarosból származott, később is visszatért oda tanítani, és annak a *Máramaros* című lapnak munkatársa volt, amely tudósított arról a jótékonyági zeneestről, amelynek bevételét a nemes hölgy vagy egy (név) rokona Petőfi szülőházának megvásárlására ajánlotta fel.⁸ Az orosházi tanulóifúság hangversenyének és táncmultságának ötven forintos bevétele is ugyanerre a nemes célra folyt be.⁹ Kis-Oroszi „művelt fiatalága” is a szülőház javára rendezte bálját.¹⁰ Eszler József Alexandriában élő hazánkfia, legendás orosz-, tigris-, elefánt-, leopárd-, rinoszoros- és krokodilvadász, élőállat-befogó is hozzájárult, hogy magyarul kiadandó naplója jövedelmének negyed részét a Petőfi-ház megvásárlására fordítsák.¹¹

¹ *Magyar Ujság*, 1874. ápr. 19. 1. o.

² DOLINAY Gyula: A Turin-Párisi kirándulás, Pallas nyomda, Budapest, 1889, 185. o. (Turán István közlése)

³ *Magyar Ujság*, 1874. jún. 7. 3. o.

⁴ *Magyar Ujság*, 1874. jún. 3. 2.

⁵ *Fővárosi Lapok*, 1874. júl. 17. 3. o.

⁶ *A Hon*, 1874. júl. 19. 3. o.

⁷ *Fővárosi Lapok*, 1874. szept. 1. 865. o.

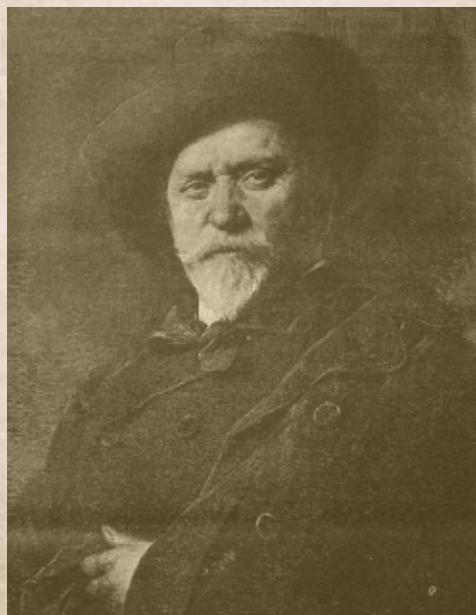
⁸ *Magyar Ujság*, 1874. szept. 8. 3. o. és Emlékezz' Petőfi születés-házára, *Magyar Ujság* szept. 18. 1. o. Az első tudósítás szerint 48 Ft adomány, a másik szerint 76 Ft érkezett Löveytől.

⁹ *Fővárosi Lapok*, 1874. szept. 1. 865. o.

¹⁰ *Fővárosi Lapok*, 1874. szept. 30. 969. o.

¹¹ ÓVÁRY Pető: Egyiptomi levél. *Magyar Ujság*, 1874. nov. 10. 2.

Közben a Magyar Írók és Művészek Társasága sem tétlenkedett. Jól sikerült majálisán előkelő közönség vett részt, ami 150 forint bevételt hozott. „[...] a táncvigalmat Zichy Manó gr. nyitotta meg Felekynével; voltak aranygalléros urak is; a multság hajnalig tartott.”¹² 1875-ben a társaság már arról számolhatott be, hogy a gyűjtés nyolcszáz forintnál járt.¹³ Ez még mindig nagyon messze volt a tulajdonosok által kért 2.400 forinttól, így a következő években az ügy megint leült, szinte eltűnt a hírekből. Szana Tamás a Petőfi-házról írott cikke szerint 1878-ban a véletlen segítette hozzá a megoldáshoz: „[...] a Petőfi-ház egykor jómódú tulajdonosa, önhibáján kívül szigorú körülmények közé jutott, s a még nem rég boldog házikó ajtaján két év

Komócsy József (1836-1894) újságíró
(Internet)

előtt a nélkülözés rémes alakja is bekopogtatott.”¹⁴ Erről tudomást szerzett dr. Magyar Sándor kiskőrösi orvos, és az ő közvetítésével az akkor már egyedüli tulajdonos, Varga Teréz méltányos 800 forintos összegért megvételre ajánlotta fel az Írók és Művészek Társaságának a házat. Ezt az árat fedezte a gyűjtésből befolyt összeg. Szana, a társaság titkára egyértelműen dr. Magyar fáradozásait emelte ki. Érdekes, hogy a szülőház kiskőrösi történetírói, Zoltán János és Istenes József nem tértek ki az orvos szerepére.

Az adásvételi szerződést 1878. május 24-én kötötte meg Martinovics Pálné Varga Terézia „eladónő” és Éjszaky Károly, az Írók és Művészek Társaságának elnöke. A tanúk egyike dr. Magyar Sándor volt, ami az üzlet megkötésében vitt jelentős szerepére utal. A szerződés teljes szövegét közli Zoltán János, ezért csak a legjelentősebb pontokat emeljük ki. Az eladónő és férje életük végéig a lakásban maradhattak, de hozzájárultak, hogy az utcai szobában, ahol Petőfi született a társaság egy szekrényt elhelyezhessen. A nagyobb javítások a házban és az udvaron a társaság feladata, a kisebbek a bentlakóké, és az adót is ők fizették. A szerződés egyik pontja valamiféle bonyolult tulajdonjogi helyzetre utalt. A sokáig közösen birtokolt ház felét a feleség árverésen vette meg a saját férjétől, de még nem írták át telekkönyvileg a nevére. Amíg ez a helyzet fennállt, a társaság nem fizette ki a teljes vételárat. Csak találgatni lehet, mi történhetett. Szana Tamás cikkéből arra következtethetünk, hogy Martinovics Pál tönkre mehetett, a tulajdonrésze, a fél ház is kalapács alá került, és ezt épp a felesége vette meg az árverésen, akivel továbbra is egy háztartásban élt. Ennek megvételére kellett az írótól kapott pénz, ugyanis a szerződés 4. pontjában ez áll: (Eladónő) „[...] feljogosítottatik, hogy a felerészre fogatosított bírói árverés jogerőre emelkedésével a kikötött 800 forint vételári összegből az általa megvett Martinovics-féle felerész vételárának kifizetésére pénzüsszegeket utalványozhasson.”¹⁵

A helyzetet tovább bonyolította, hogy ezt követően Varga Terézia elhunyt, s végül örököse, Martinovics János vette fel a 800 forintot 1880-ban. Az örökösödési eljárás elhúzódása is magyarázza, hogy a Társaság ténylegesen miért csak ebben az évben vette ténylegesen birtokba Petőfi szülőházát. Mivel a házat végül az Írók és Művészek Társasága vette meg, az ügyet kezdeményező *Fővárosi Lapok* gyűjtése okafogyottá vált, pedig több mint ezer forint gyűlt össze. Az újság ezért felhívásban fordult az adakozóihoz, hogy rendelkezzenek a pénzüik soráról. Felajánlotta a visszafizetést is, de azt javasolta, ha beleegyeznek, inkább fordítsák Petőfi budapesti szobrára, ami szintén közadakozásból készült.¹⁶ Ezzel nem értett egyet a már többször említett dr. Magyar Sándor

kiskőrösi orvos, aki olvasói levélben kérte, hogy az összeget inkább az épület fenntartására fordítsák. „[...] Pár év múlva kerítés dől, nádfedél leszakad, sárfal omlik; ki lesz a gazda a gazdátlan házban? [...] Mert a szobor e néhány száz forint nélkül is fel fog állani; de félek, hogy a ház ledől.”¹⁷ A szerkesztőség válaszában megnyugtatóan azt közölte, hogy a fenntartás költségeit az Írók és Művészek Társasága illetve a szerződés alapján a bentlakó tulajdonos fogja állni. Maga a társaság sem tartott igényt a lap által gyűjtött összegre. A határidőig az adakozók sem igényelték vissza pénzüket, tehát az összeget átadták a Petőfi szoborra.¹⁸ Ezt a szerződést, mint az ügylet tető alá hozója és mint az egyik tanú dr. Magyar nyilván nagyon jól ismerte. Valamiért mégis nyugtalanzkodott. A későbbi fejlemények tükrében, nem is teljesen alaptalanul.

Pest vármegye végül 211 Ft 63 krajcárt gyűjtött, ezt 1881-ben szintén a Petőfi-szoborra ajánlotta fel.¹⁹ A ház megvásárlásáról szóló tudósítások szerint Petőfi-relikviákból múzeumot is készültek berendezni az utcai szobában. Valószínűleg a kiállítás célját szolgálta volna az a szekrény, amit a társaság a szerződésbe is belefoglalt. A *Hölgyek Lapja* viszont amiatt aggódott, hogy ki fogja őrizni, és „ilyen távol eső” helyen felkeresni a gyűjteményt.²⁰ A vasút megépítése előtt ilyen Isten háta mögötti helynek számított Kiskőrös. A múzeumból évtizedekig nem is lett semmi. A látogatók kriptaszerű körülményekről számoltak be, mint például Móricz Zsigmond 1912-ben.²¹ A szoba közepén asztal, a vendégeknek könyvvel, a falakon a látogatók porosodó koszorúi. Csak az 1920-as években hozta létre a Petőfi Múzeumot a helyi Petőfi Irodalmi Kör a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségével (MANSZ) karöltve. 1926-ban lelkes felhívással fordultak a Petőfi Társasághoz, Budapest Székesfőváros közönségéhez, a Nemzeti Múzeumhoz, az Ernst Múzeumhoz, a hazai könyvkiadókhöz és könyvkereskedőkhöz, hogy a birtokukban lévő Petőfi-relikviák közül a nélkülözhetőket bocsássák a kiskőrösi múzeum rendelkezésére. Érkeztek is emléktárgyak, amelyeket egy üvegszekrényben állítottak ki, amit Tepliczky Aladárné, a MANSZ helyi elnöke kölcsönzött a kiállítás számára.²² Ennek ellenére

¹² Magyar Ujság, 1874. jún. 24. 3. o.

¹³ Figyelő, 1875. jan. 17. 35. o.

¹⁴ SZANA Tamás: Petőfi szülőháza. Koszorú, 1880. 4. sz. 454. o.

¹⁵ ZOLTÁN János: Petőfi-könyv. Kiskőrös vázlatos történetével. Kiadja a Petőfi Irodalmi Kör Kiskőrösön, 1927. 12. o.

¹⁶ Fővárosi Lapok, 1878. máj. 3. 500. o.

¹⁷ Fővárosi Lapok, 1878. máj. 30. 614. o.

¹⁸ uo.

¹⁹ Fővárosi Lapok, 1881. júl. 30. 1008. o.

²⁰ Hölgyek Lapja, 1878. máj. 26. 251. o.

²¹ Id. ISTENES József: A kiskőrösi Petőfi-kultusz története. A Petőfi Társaság kiadványa, Kiskőrös, 1987. 15. o.

²² ZOLTÁN János: Petőfi-könyv. Kiskőrös vázlatos történetével. Kiadja a Petőfi Irodalmi Kör Kiskőrösön, 1927. 39-40. o.

Istenes József, a múzeum későbbi első igazgatója így emlékezett 1940. január 2-án tett első látogatására: „[...] mindaz amit láttam számomra nem volt arányban azzal az érzéssel, ami eltöltött első pillanatban, amikor beléptem a kis szobába.”²³ Az ő előadása szerint is mintha üres lenne a szoba. Az üvegszekrényt nem említette. A múzeum végül csak 1951-ben nyílt meg. A megnyitó beszédet az éppen sztálinista korszakát élő Devecseri Gábor költő-műfordító, akkoriban a Nép-hadsereg őrnagya mondta.

A Rónay István cikkével kezdődő sok 'huzavona' 1880. október 17-én ért véget. Az országos lapok is nagy terjedelemben tudósítottak a nevezetes eseményről, amikor az Írók és Művészek Társasága nevében Jókai Mór, Petőfi egykori barátja ünnepélyes keretek között birtokba vette a szülőházat. Már előző nap tizennégy fős delegáció indult a fővárosból. Vasút híján Hartáig hajón tettek meg az utat. Ott Kiskőrös előkelőségei lovas hintókkal fogadták őket, és még négy óras zötykölődés várt rájuk az ünnepezt költő által megénekelt alföldi rónaságon. Jókai mellett tagja volt a küldöttségnek Szana Tamás és mindkettejük titkára, Komócsy József, Abafi Lajos, Neugebauer László, Temple Pál fiatal angol-magyar festőművész, gr. Teleki Sándor, Petőfi hasonnevű egyetlen arisztokrata barátjának a fia, valamint hat hírlapíró.

Jókai Mór kivételével a többiek neve ma már nem sokat mond. Maga Jókai viszonya is ellentmondásosabb Petőfihez, mint ezt költői szárnyalású avató beszédéből gondolnánk. Jókai Mór, aki Mórícának született és márciusi forradalmi napokig a nemesi y-nal írta a nevét, a Pápai Kollégiumban ismerkedett meg Petőfi Sándorral. Ekkor ő még festőnek, Petőfi pedig színésznek készült. Útjaik aztán egy időre elváltak, mert a pedáns Jókai rendesen befejezte jogi tanulmányait, akár dr. Jókai Mórnak is címeztethette magát, de ezt ritkán tette. Ezzel szemben Petőfi-nek mai fogalmaink szerint érettségije sem volt. Aztán egy darabig ismét együtt haladtak. Mindketten az utóbb márciusi ifjaknak nevezett társasághoz tartoztak, együtt meneteltek a forradalom legendás napjaiban is. Éppen ezen a napon ismeri meg Jókai Laborfalvi Róza színésznőt, akibe beleszeretett, és el is vette feleségül. Petőfivel emiatt romlott meg barátságuk, mert érdekes módon a társadalmi szokásokra nem sokat adó költő nyárspolgári módon felhánytorgatta, hogy Róza idősebb barátjánál, és már megtapasztalt egy-két dolgot az életből, és ezekből a 'tapasztalatokból' házasságon kívüli gyermeke is született.

Utóbb politikailag is eltávolodtak egy-

mástól, mert Petőfi mindvégig megmaradt radikális forradalmárnak, aki végéigkig vállalja a kilátástalan harcot is, ezzel szemben Jókai az úgynevezett Békepárt lapjának lett a szerkesztője. Petőfihez a költő halála után is ellentmondásosan viszonyult. *Politikai divatok* című regényében az egyik karikatúraszerrűen ábrázolt figura egyértelműen Petőfire emlékeztet, annyi különbséggel, hogy túlélte

Jókai Mór (1825-1903) az írófejedelem
1894-ben (Fortepan)

a szabadságharcot, és nem túl heroikusan előfizetőket gyűjtött a műveikhez.

Jókainak, ennek ellenére, kiemelkedő szerepe van a Petőfi-kultusz megteremtésében, a szülőhelyvitában pedig egyértelműen Kiskőrös mellett foglalt állást. A többieknek nem jutott ki az irodalmi halhatatlanság, de a maguk korában érdemdús munkásai voltak a magyar kultúrának. Szana Tamás (1844-1908) író, kritikus, művészettörténész, a Petőfi Társaság főtítkáraként szerkesztette a *Koszorú* című folyóiratot, illetve könyvet írt Szendrey Júliáról. Megírta a *Koszorú*-ban a Petőfi-ház történetét is. Komócsy József (1836-1894) költő, a Petőfi Társaság egyik alapítója, majd elnöke is volt. Abafi (Aigner) Lajos (1840-1909) kiadó, könyvkereskedő és író, Petőfi műveit fordította németre, kritikákat és irodalomtörténeti műveket is írt. Ő hozta a létre és elnöke is volt az Országos Könyvkereskedők Egyesületének. Neugebauer László (1845-1919) banki tisztviselő, aki sokat tett német műfordításaival Petőfi nemzetközi elismeréséért.

Sajnos nem ismerjük A *Hon* tárcaírójának a nevét, aki egész biztos a résztvevő írók vagy újságírók közé tartozott, hiszen egész

sor érdekes apróságot is megírt az útjukról és a fogadtatásukról. Egy nagy szépséghibája van írásának, miközben Petőfi szülőházának átvételéről tudósított, a bevezetésben azt írta: „egész biztos forrásból” értesült, Petőfi nem ebben a házában, hanem a félegyházi határban, kocsin született. Tőle tudjuk, hogy csak „homok pusztá vidéken”, kerülő utakon lehetett az „alföldi mércével elég csinos”, 9000 lakosú mezővárosba, Kiskőrösre eljutni. Bár az utóbbi két évtizedben sokat javult a helyzet, az itteni tót lakosság egy része még akkor sem értette a költő „zengzetes nyelvét”. Talán épp ezért ismerték fel viszonylag később a jelentőségét, hogy Petőfi itt született. Magát a szülőházat ilyennek látta: „Nem lehet tagadni, hogy az öreg nádfedeles alacsony ház kissé romlott állapotban van, de egyelőre még nincs veszélyeztetve. Régi alakjában legnagyobb változás történt az által, hogy a hátul levő kamra külső ajtaja befalaztatott s most az udvari szobából lehet bejutni. Bútorzata szegényes, egyszerű mesterember házában szokott holmikkal tele, Petőfire emlékeztető darab nincs benne, még a költő arc képe sem.”²⁴

A lelkes fogadtatás viszont meghatotta a tárca íróját. A főszolgabíró és a város bírása hintókkal jöttek eléjük Hartára, és Kiskőrösre érkezésükkor az egész város fellobogózva, kivilágítva várta őket. Az utolsó kis kunyhóban is égett legalább egy gyertya. Szólt a Rákóczi-induló, és Jókai kocsiját virágokkal szórják teli. A Petőfi-ligetben a szobrot lampionokkal díszítették fel, és Lábos Ferenc gyógyszerésznek köszönhetően görögtúzzal is ünnepezték a vendégeket, akiknek a város előkelőségei biztosítottak szállást. Jókai és Szana Tamás kényelméről dr. Magyar Sándor gondoskodott, aki éppen a szülőház szomszédságában lakott. Este mindnyájan a vendégszerető háznál vacsoráztak, és ismerkedtek a kiskőrösi „intelligenciával”. Másnap, október 17-én, vasárnap reggel egymás után keresték fel és üdvözölték Jókait a helyi és környékbeli előkelőségek, egyházi vezetők, köztük a zsidó rabbi is, valamint a legkülönbözőbb társadalmi egyesületek képviselői. Maga a központi ünnepség délelőtt tízkor kezdődött: „[...] a szegényes szülőház diadalkapuvá, zászlóval, lombozattal volt ékesítve s az udvaron emelvény állt, a ház ajtaja mellett; benn a szoba középasztalán is íris virágkoszorú feküdt e napon.”²⁵

Kemény János, a helyi evangélikus lelkész nyitotta meg az ünnepséget. A költő pályáivének felidézése után örömét fejezte ki, mert immár nemcsak Petőfi a nemzeté, hanem a ház is, ahol meglátta napvilágot. Az ezután szólásra emelkedő Jókai híres „Üdvözlégy

²³ ISTENES József: A kiskőrösi Petőfi-kultusz története. A Petőfi Társaság kiadványa, Kiskőrös, 1987. 16. o.

²⁴ Petőfi szülő városában. A *Hon*, 1880. okt. 18. 1. o.

²⁵ A Petőfi-ház átvétele. Fővárosi Lapok, 1880. okt. 19. 2. o.

emlékezetes hajlék...” kezdetű beszédét már számtalan helyen teljes egészében leközltek, ezért csak azt a részét idéznénk, amire – sajnos – az élet már pár évvel később is olykor rácsáfolt: „[...] az új gazda, aki azt birtokába veszi, a magyar irodalom és művészet, maga sem halandó. Élni fog az, míg csak magyar nemzet él, magyar míg áll; az pedig élni és állni fog, míg ez a föld s ez az ég lesz. S ez új gazdának gondja lesz az időtlen időkhöz, hogy az a hajlék épen fennmaradjon, ha roskadoz, újra helyreálljon, soha elnémuljon; [...]”²⁶

A magyar nemzet még áll, egyelőre még irodalmunk sem halt meg, viszont a művészeti társaságok nem örök életűek. Az Írók és Művészek Társaságának sem sok volt már hátra, ezért fog még roskadozni Petőfi szülőháza. Jókai beszédét sokan, főleg a hölgyek, megkönnyezték. A következőkben Komócsy József ódával köszöntötte a nevezetes hajlékot. Ez jóval kevésbé ismert, még a Petőfi koszorú- kötetben sem szerepelt.

„Petőfi szülő-háza előtt

Itt születtem én ezen a tájon. -

Petőfi.

Itt ringott hát egykor az a bölcső, –
Bölcsője a dalok nagy fiának!
Üdvözöllek, te szerény kis hajlék,
Leborulva áldlak és csodállak!
Itt, az alföld tengersik vidékén,
Itt született, itt volt szép világa;
Itt kelt szárnyra repülő sas lelke,
Hol a rónák végtelenjét látta.

Itt repült fel magas gondolatban
Túl a földön, felhők közelében,
Hol mosolygva nézett rá Dunától
A Tiszaig nyúló róna képe.

Nem paloták márvány-csarnokában,
Itt látta meg azt a napvilágot,
Mely mióta égi útját járja,
Olyat mint ő, vajh mi ritkán látott!

Hegy ha volna, – vagy csak domb e tájék,
Azt mondanám: ez is Horeb bokra,
Melyből az Ur szent igéje tört ki
Örökfényű, lobogó lángokba!

Lelke láng volt, melynek fénye mellett
Fölmelegszik e hazának népe,
Az a nép, kit nagy szeretetével
Oda ölelt végtelen szívére!

Ő ha szólott dalban itt e népről:
Nem hallottunk soha edesebbet!
Büvöshangu és lágyhuru lantján
Hő szerelem tündér álma zengett.

Könyeiben könyeinket láttuk,
Örömeivel örömiinket zengte:
Rózsárdón majd dalos madárka,
Majd meg tépett felhő volt a lelke.

S ha megharsant a honszerelemről
Érces ajkán a serkentő ének;
Fölriasztá érző viszhangját a
Rajta csüggő honfi bus szívének.

Hallottuk a láncok vad csörgését,
És láttuk a fényes kard acélját,
Dalai a völgyön ős a sikon
Száguldtak, mint a viharzó szél át!

S hol – Szabadság! – zászlóid lobogtak.
Tírteuszként rohant a csatákba:
Ágyudörgés nem zengé túl hangját,
Még hősebb lett a honvéd, szavára!

És midőn a harcok bősziült lelke
Vérbe fult a gyászos, szörnyű éjben:
Ott esett el, mint obajtá szíve,
Szabadságért, a szent csatatéren!

Ott esett el! ... Ámde a halál sem
Tépheti meg fénylő koszorúját:
Üstökös lett fenn a csillagok közt,
Ott járja most halhatatlan útját!

Egy világra szórja szét sugárit,
Megcsodálják az idegen népek;
S dalait, mik szívéből fakadtak:
Visszazengik síkok, erdők, bércek!

Sírja hol van? ... Azt ne kérdezzétek!
Lantját, kardját nem lel meg senki
Halhatatlan, örök dicsőségét
E kis hajlék egy világnak zengi:

Itt született, itt ringott bölcsője
A szabadság s szívünk dalmokának »
Törpe minden palota előtted
Szerény hajlék! ... Én csodállak, áldlak!”²⁷

Ezután Jókai formálisan is birtokba vette a házat. Intézkedett a vendégeknyvról, amit Neugebauer László ajánlott fel. Utasításokkal látta el az épület gondozásával megbízott egykori tulajdonost, Martinovics kötelverő mestert, akiről több újság tudni vélte, hogy Martinovics apát fivérének a leszármazottja. Ígéretét vette a kiskőrösi előjáróknak, hogy megóvják az épületet. Innen az ország első köztéri Petőfi-szobrához mentek, amit több újság tévesen Izsó Miklósnak tulajdonított. Valójában Gerenday Antal műhelyében készült, és 1862-ben állították fel. A szobron nagy vörös selyemkoszorú volt a felirattal: „A kőrösi hölgyek Petőfi emlékének”. A szobor előtt a közönség magától indítva elénekelte a Szózatot. Százfős bankett zárta az ünnepséget az evangélikus iskolában, ahol nem vendéglői koszttal kellett beérnie az íróknak, hanem a város intelligenciája maga gondoskodott a fejedelmi lakomáról. A környék legjobb szakácsnéját fogadták fel, maguk a kiskőrösi úrinők segítettek neki, és ellátták a háziasszonyi teendőket is.

Azon legfeljebb csak mai ésszel csodálkozhatunk, hogy a királyokat akasztófára küldő költő szülővárosában az első pohárköszöntő az uralkodó, a „szeretett fejedelem” tiszteletére hangzott el, akit felállva háromszoros éljennel köszöntöttek. A kiegyezés után a szabadságharcot vérbe fojtó Ferenc József, Kossuth Lajos és a még nála is radikálisabb Petőfi Sándor jól megfértek egymás mellett a közgondolkodásban, olykor képeik is egymás mellett függtek a szobák falán. Ahogy

Petőfi Sándor szülőháza 1880-ban a birtokbavétel napján (Krámer Iván gyűjteménye)

²⁶ JÓKAI Mór: Petőfi szülőházának átvétele. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Jokai-jokai-mor-osszes-muvei-1/iroi-arckepek-10FD7/petofi-11308/petofi-szulohazanak-atvetele-114B8/> Utolsó letöltés: 2020.jan.26.

²⁷ Magyar Polgár, 1880. okt. 20. 1. o.

emelkedett a hangulat, itt is lett majd politikai tüntetésszámba menő tóoszt Kossuth Lajosra is, csak előbb megadták a királynak, ami a királyé. Kiss Béla kéziratait kutatva azonban egy érdekes történettel is találkozhatunk, ez alapján pedig kijelenthetjük, hogy Ferenc József köszöntése nem volt éppen minden vendég inyére:

„[...] A vendégeket az evangélikus iskolában várta a terített asztal. Jókai itt nagy hatású beszédet mondott Petőfiről. Annak emlékére, hogy a tanteremben Jókai megjelent, 1923-ban márvány emléktáblát helyeztek el az iskola falán. Igen érdekes, de majdnem kellemetlen mellékhatása is volt az ünnepélynek. Nevezetesen Benedicty Andor ügyvéd híres volt arról, hogy szeretett szónokolni, de tudott is! Az ebéd alatt ő is felszólalt, és a Tisza-kormányt, meg dicső uralkodónkat éltette. A fiatal ízig-vérig magyar lelkű, nemzeti érzéstől hevülő fiatal pesti vendégek ezt nem hallgathatták szó nélkül, és Benedicty bátyánkat lehurrogták, aminek majdnem komoly következménye lett. A mérsékeltbb kiskőrösi öreg urak alig tudták lecsillapítani a heves vérű budapesti vendégeket, akik azután fölkerekedtek és kísértáltak az éppen akkor megtartott őszi vásárra. Ott aztán az új kadarka mellett olyan mulatást vittek véghez, hogy hosszú ideig emlegették a kiskőrösiek! A nagy mulatozás féktelenségbe csapott. Így a község vezetőségének kellemetlensége származott a dologból. Bár a hivatalos műsor lélekemelő volt, igen szépen folyt le, mégis mindenki örült Kiskőrösön, amikor a vendégek eltávoztak, mert így biztosak voltak abban, hogy több botrány nem lesz.”²⁸

Végig cigánybanda húzta muzsikát, főképp Petőfi népdalait. Jó magyar módra vége-hossza nincs a beszédeknek. Csak Jókai háromszor emelkedett szólásra, őt magát heten köszöntötték. A legszemélyesebb Mihályfi Lajos tanító lehetett, aki a nagy író regénycímeiből állította össze üdvözlését. Komócsy József a társaság tréfamestere, aki már a hajóúton bűvész trükkökkel szórakoztatta társait, a banketten kifogyhatatlannak bizonyult az élcekből, tréfás felköszöntőkből és dalokból, és még azt is megtudtuk róla, hogy a hazaúton a szakácstudományát is megmutatta. Őt csirkéből egy óra alatt paprikást főzött útítársai számára. A helyi távirtdában munkaidőn túl is dolgoztak. Folyamatosan adták fel a tudósítók sürgőnyeit a nagy eseményről, de a Kossuthra mondott

Petőfi szülőháza 1891-ben, Ferenczi Zoltán felvételén (Krámer Iván gyűjteménye)

tóoszt lelkesítő hatására az ünneplők is üdvözlő táviratot küldtek Marosvásárhelyre, ahol ugyanaznap Bem-szobrot avattak. De érkezett is sürgöny: „A legnagyobb nemzeti költő emlékéért kegyelettel ünneplőkkel együtt érezek s a születési ház átvételére leutazott bizottságot melegen üdvözölöm. Földváry Mihály alispán.”²⁹ Nem tudjuk, Földváry alispánnak milyen bokros teendője akadt ezen a vasárnapon. Talán kínos lett volna megjelennie azok után, hogy a vármegye, de ő maga is elutasította a ház megvásárlását. Az összegyűjtött alig több mint kétszáz forinttal sem igen dicsekedhetett. Ez még a jócskán leszállított vételár harmadát sem tette ki. A bankett délután négykor ért véget, a vendégek ötkor indultak haza. Petőfi szülőháza ettől a naptól vált igazán nemzeti zarándokhelyé.

A tervbe vett múzeum számára 1881-ben Palóczy Géza gazdag földbirtokos életnagyságú olajfestményt ajánlott fel a költőről. Ugyanebben a tudósításban merült fel egy feltehetőleg gyorsan elvetélt terv, hogy a község „gyermekkertészeti intézetet”, mai magyarra fordítva óvodát alakítana ki a szülőházban.³⁰ Ezt a képviselőtestület korabeli gondolkodásmódját jellemző szándékot Kiss Béla is említi kéziratában. Végül a telek hátsó részét hasították le, ide épült fel a központi, ismertebb nevén a Luther téri óvoda, amelynek épülete ma a múzeumhoz tartozik.³¹

Újabb talányos kérdés is felmerült a ház tulajdonjogával kapcsolatban. A szerződés szerint az Írók és Művészek Társasága vette meg, mégis Szana Tamás, aki a Petőfi

Társaság titkára is, éves jelentésében beszámolt a ház átvételéről.³² A magyarázatra korábban már utaltunk, a két társaság tagsága részben átfedte egymást. Azonban amíg az Írók és Művészek Társasága egyre inkább eljelentéktelenedett, addig a Petőfi Társaság dinamikusan fejlődött. 1882. május 6-án, a Budapest-Zimony vonalon bepöfögött Kiskőrösre az első tehervonat Szabadkáról. Mozsárágyúk dörgése, népnünnepély, bankett és táncvigalom kísérte a nagy eseményt. Az előkelő vendégek Petőfi szülőházát is meglátogatták, ami immár sokkal könnyebben elérhető volt Budapestről, mint annak idején az avatáskor.³³ Az Írók és Művészek Társasága 1886. május 2-án kirándulást szervezett Kiskőrösre és Szabadkára. Az út felolvasásainak jövedelmét a szülőház fenntartására kívánták fordítani. A különvonaton érkező mintegy hetven főt Kiskőrösön meleg vendégszeretettel fogadták. A nagyvendéglőben hangversenyt tartottak, amelyen fellépett Komócsy József és olyan nagyobb nevek is, mint Tolnai Lajos, vagy Ábrányi Emil. A Petőfi-szobornál meghallgatták a helyi tót gyerekektől a Himnuszt, majd több beszéd is elhangzott. A kaszinóban egy közös bizottság létrehozásáról döntöttek, azzal a céllal, hogy együtt gondoskodjanak a város polgáraival a szülőház fenntartásáról.³⁴ A tudósítások nem szóltak a ház meglátogatásáról, de ez aligha maradhatott ki a programból.

Egy majdnem drámai eseményről tudósított az *Ország-Világ* 1887-ben, hajszálon múltott, hogy nem semmisült meg Petrovicsék egykori otthona. „Egyszer csak irtózat

²⁸ KISS Béla: Kiskőrös története, Új világ felé c. fejezet, kézirat, 1954. A szerző azt már csak széljegyzetként, zárójelben jegyezte meg, hogy ezeket az ifjakat, mivel másnap reggelig mulattak, csak ekkor tudták szekérre rakni is útnak indítani Harta felé.

²⁹ *Pesti Hírlap*, 1880. okt. 18. 3. o.

³⁰ *Ellenzék*, 1881. szept. 30. 3. o.

³¹ KISS Béla: Kiskőrös története, kézirat, 1954, Oktatás c. fejezet (Turán István közlése)

³² A Petőfi-Társaság közülete. Fővárosi Lapok, 1881. jan. 8. 26. o.

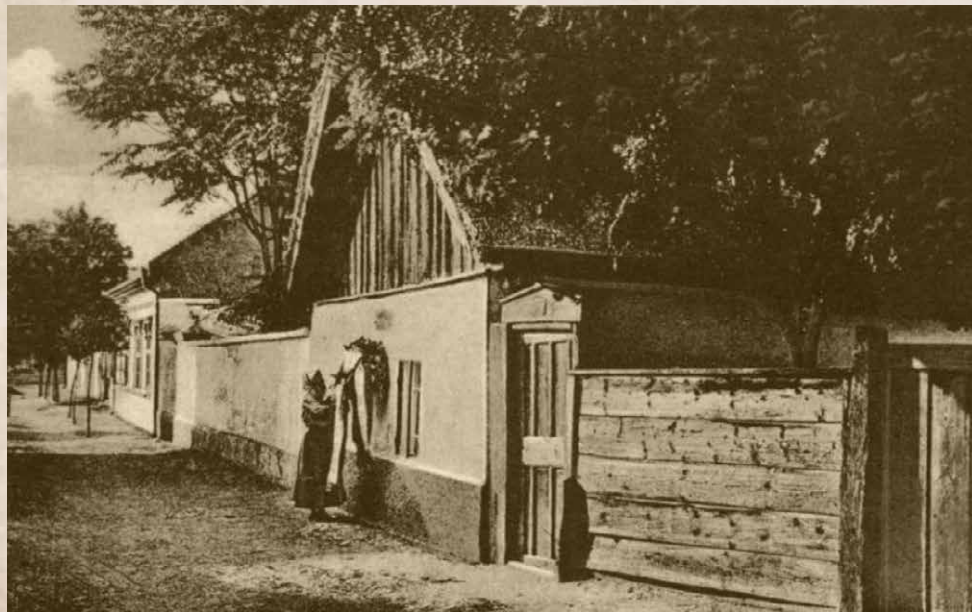
³³ *A Hon*, 1882. máj. 10. 3. o.

³⁴ Vasárnapi Ujság, 1886. máj. 2. 293. o.

recsegés hallatszott és vakító fény futott le arra a helyre, a hol a nagy költő szülőháza áll. De a féltő gonddal őrzött hajlékot megkímélte a villám is s csak egy szép akácfát hasított ketté az udvarán. Szerencsére nem is gyújtott, mert akkor nehéz lett volna megmenteni Kis-Kőrös egyetlen nevezetességét.³⁵

Ahhoz képest, hogy tíz év telt el a ház birtokba vétele óta, és számtalanszor megfogalmazódott valamiféle múzeum kialakítása az utcai szobában, mégis meglepő tudósítást olvashattunk 1891-ből. A Ferenc József-nevelőintézet diákjainak feltűnt, hogy még egy kép sincs a költőről a szobában, ahol meg-

tét bírja rá a költő szülőházának kicsinosítására, és kötelezze szerződésileg a fenntartásra és gondozására.³⁷ Ez a „bírja rá” és „kötelezze” elég szigorúan hangzik. Netán a város vonakodott vállalni a költségeket? Ennek elmentmond, hogy 1890. július 20-án a községi képviselőtestület elfogadta az ajándékozást, és vállalta a fenntartást.³⁸ Valami még sincs rendben, mert 1892 folyamán több lapban is drámai hírek jelentek Petőfi szülőházának állapotáról: „falai roskannak”, „tető bedőléssel fenyeget”, „pusztulásban van”, „megsemmissül”, „az összeomlás a közeli jövő kérdése”, „a Petőfi Társaság nem gondoskodik róla.”⁴⁰

Petőfi Sándor szülőháza az 1920-as években (PSVK HGY)

született.³⁶ Ezért saját költségükre egy nevesebb művésszel meg akarták festetni Petőfi portréját. Az intézmény nevén már nem is csodálkozhatunk. A névadó személye ellenére sem kellett nagy bátorság a tanulóknak akciójához, ugyanis a kezdeményezést az intézet igazgatója is felkarolta. Az a tény, hogy ezt az „apró hiányosságot” kiránduló diákoknak kellett felfedezniük, joggal veti fel a kérdést: volt-e igazi gazdája Petőfi szülőházának?

Úgy tűnik, tényleg nincs, mert szintén 1891-es hír volt, hogy az Írók és Művészek Társasága feloszlott (hivatalosan csak '92-ben), és szülőházat a városnak ajándékozta. „E végre megbízta Kálosi József törvényszéki bírót, hogy a tulajdonjog átíratását hajtsa végre s egyszersmind a város képviselőtestü-

Ferenczi Zoltán irodalomtörténész, Petőfi életrója 1891 októberében személyesen is megtekintette a ház állapotát, és a következő szakszerű leírását adta: „Folyóiratunk e füzetéhez mellékeltem fényképet, melyet ez alkalommal vettem fel, hű képét mutatja a háznak és az egyetlen róla megjelent különböző képek közül, mely formáját valódi láttatja fel. Amint erről is látható, kivált a ház udvar felőli része egészen megroskadt, a fedélzet lelapult s a falak düledezni kezdetek.”⁴¹

Megindul a „dobálózás”. Kinek a felelőssége? Kié tulajdonképpen a ház? A Petőfi Társaság sajtó útján közölte, hogy nincs joga beleavatkozni a dologba, mert nem az övé a ház, azt az Írók és Művészek Társasága Kiskőrösnek adományozta.⁴² A két társaság

viszonyát már elemeztük. A közvélemény nyilván a „Petőfi” név miatt, ezt az alakulatot tartotta tulajdonosnak, vagy legalább is úgy vélte, a neve kötelezné, hogy gondoskodjon a névadója szülőházáról. Tepliczky Gyula községi képviselő olvasói levélben hátrította el a város felelősségét. Szerinte annak idején Jókai, Szana és a többiek valóban megígérték, hogy a fenntartás fejében átadják a városnak a házat. De telekkönyvileg eddig nem került Kiskőrös nevére, *de facto* nem volt a tulajdonuk. Ezért ugyan felmerült a rendbehozatala a közgyűlésen, de „[...] idegen ingatlant javítani és tatarozni, bármily kegyellett viseltetünk is iránta, legalább is merészség lett volna.”⁴³

Jogilag a városnak igaza volt. De hát nem közönséges „idegen tulajdon”-ról volt szó, hanem Petőfi szülőházáról, ami, ha egyszer összedőlne, így is úgy is a város szégyene lenne! Azt nem írta Tepliczky, hogy '90-ben a közgyűlés már elfogadta az ingatlant. Miután az ingatlan tulajdonjogának rendezetlensége ekkora sajtó nyilvánosságot kapott, és mindkét fél elég rossz színben tűnt fel a közvélemény előtt, a tulajdonképpen már nem létező társaság hivatalosan, telekkönyvileg is Kiskőrösnek ajándékozta Petőfi szülőházát. Az erről kelt közjegyzői okiratot Zoltán János teljes terjedelmében közölte.⁴⁴ A lényeg: a város köteles a ház utcai szobáját saját költségén, mint nemzeti ereklyét „örök időig” változatlan állapotban megőrizni, és a látogathatóságát biztosítani.

Történetünk itt véget ér, de a szülőház sorsa még sokáig nem jutott nyugvópontra. Anyagi nehézségek és/vagy nemtörődömség miatt a következő évtizedekben is többször napirendre kerül a szülőház állapota. Őszszedő a Petőfi-ház!- vádolta Zoltán János 1924-ben, az illetékes hatóságokat.⁴⁵ Végül az általa szervezett Petőfi Irodalmi Kör, ami igazi gazdája lett Kiskőrös legnevezetesebb épületének. Maga a magyar állam csak a sok szempontból átkos ötvenes évektől támogatja szülőház fennmaradását, és igazi múzeummá fejlesztését. Akkor éppen „lobogónk volt Petőfi”. Erről persze a költő nem tehetett. Ma Kiskőrös Város Önkormányzata méltó tulajdonosa a „szent hajlék”-nak, és – nem kis büszkeségünkre – egy volt tanítványunk az igazgatója.

Fodor Tamás

³⁵ Fővárosi Lapok, 1991. szept. 27. 1962. o.

³⁶ Petőfi-Muzeum, 1891. szept. 1. 312. o.

³⁷ ZOLTÁN János: Petőfi-könyv. Kiskőrös vázlatos történetével. Kiadja a Petőfi Irodalmi Kör Kiskőrösön, 1927. 23. o.

³⁸ Fővárosi Lapok, 1892. szept. 1. 1786. o.

³⁹ Ország-Világ, 1892. szept. 3. 585. o.

⁴⁰ FERENCZI Zoltán: Petőfi szülőháza. Petőfi-Muzeum, 1992. máj. 1. 51. o.

⁴¹ Budapesti Hírlap, 1892. szept. 1. 3. o.

⁴² Budapesti Hírlap, 1892. szept. 3. 3. o.

⁴³ ZOLTÁN János: Petőfi-könyv. Kiskőrös vázlatos történetével. Kiadja a Petőfi Irodalmi Kör Kiskőrösön, 1927.21-24. o.

⁴⁴ Id: ISTENES József: A kiskőrösi Petőfi-kultusz története. A Petőfi Társaság kiadványa, Kiskőrös, 1987. 17. o.

„Petőfin kívül nincs mivel dicsekednünk”

– Kiskőrös egész alakos Petőfi szobrának története –

(Első rész)

Szentgyörgyi Istvánnak a város központjában található, bronzból megformált Petőfi szobra lassan 93 esztendeje hirdeti a költő nagyságát és a szülőhely lakóinak tiszteletét életműve felé. Akárcsak az elmúlt évszázadban, napjainkban is a március 15-i ünnepek fő színhelye, emellett pedig a városkép meghatározó darabja. Mégis, ezalatt a több, mint kilenc évtized alatt keletkezésének története szépen lassan feledésbe merült, ez pedig nem csak a felállítása óta eltelt időszak rendszerváltozásainak köszönhető. Petőfi Sándor ugyanis megkerülhetetlen szereplője a magyar irodalomnak és a történelmi emlékezetnek egyaránt, így nem csoda, ha minden korszak kultúrpolitikája megkülönböztetett figyelemmel fordult irányába.

A szobor azonban más kérdés. Eleve egy nagyon hosszú, tizenöt éves periódus végére jutott el oda a községi és a járási vezetés, hogy 1927-ben felállíthatták, majd 1928. március 15-én felavathatták, azonban ez az intervallum magába foglalt egy világháborút, egy anarchiába, sőt néhol polgárháború-

ca, ám mégis igaz, hogy a ma élő generációk tagjai már az egykor vitázó felek közül leginkább senkit sem tudnának megnevezni. Akkortájt ez persze elképzelhetetlennek számított volna.

A következő tanulmányban ezeknek a hiányosságoknak az okait szeretnénk feltárni, nem mellesleg bemutatni annak a másfél évtizednek a történéseit, amelynek során Kiskőrös második Petőfi szobra az ötlettől a megvalósulásig juthatott, magán viselve a fentebb említett tragikus események lenyomatát, miközben a főszereplők néhol önös, de leginkább közérdekből küzdöttek érte. Ahogyan ők fogalmaztak, hogy a szülőváros végre „méltó” emléket állíthasson nagy fiának.

Az első kísérletek

Petőfi Sándor kiskőrösi szülőháza 1880-ban, mint tudjuk, hatalmas külsőségek közepette, méltó ünnepség keretében került az Írók és Művészek Társaságának tulajdonába. Tíz évvel később, amikor tulajdonjoga

állapotokat a helyi Petőfi-kultusszal kapcsolatban, amely tulajdonképpen néhány lelkes lokálpatrióta tevékenységében merült ki, intézményes keretekről még sokáig nem beszélhetünk.

Való igaz, hogy a nagy költő szülőhelye volt az első az országban, amely köztéri szobrot emelt Petőfinek 1862-ben, azonban ennek az emlékműnek az anyagi fedezetét is a település társadalmi elitjének egy szűk csoportja adta össze. Nagyszabású Petőfi ünnepség a már említett 1880-as mellett 1899-ben, a költő halálának ötvenedik évfordulóján zajlott, ekkor két illusztris vendégszónok is érkezett a fővárosból Feszty Árpád festőművész és Pósa Lajos író személyében.¹ A századfordulót követően aztán egyre többször vetődött fel a kérdés, hogy szülőhelyként Kiskőrös miért nem állít méltó emléket Petőfinek, arról azonban, hogy mit is jelentsen a „méltó”, mint fogalom, már megoszlottak a vélemények. 1911-ben az Úri Kaszinó közönsége Bíró Bertalan ügyvéd és Melczer Gyula főszolgabíró kezdeményezésére úgy döntött, hogy egy ezüst serleget fog készíttetni ebből a célból, ez a tárgy pedig 2 évvel később el is készült, 1913. március 15-én nagyszabású társas vacsora keretében avatták fel az ún. Petőfi Billikomot.

A ma is meglévő ereklyéről így írt a helyi újság akkoriban: „[...] *nem lesz talán érdektelen, ha olvasóinkat ez alkalommal a Kaszinó nagytermében egy mahagóni üvegszekrényben elhelyezett Petőfi billikom leírásával megismertetjük. A billikom mintegy fél méter magas, ezüst fémből teljesen szabad kézzel vert műtövös munka, a virágok, a serleg nyaka mind vert és szabad kézzel kidolgozott igazi műremek. A billikom tetején lévő Turulmadár pedig, mely csőrében egy ezüst kardot tart, igazi szobrász munka, művészi kivitele, cizelátása (sic!) oly sikerült, hogy az bármelyik szobrásznak becsületére válnék. A serleg homlokzatán egy nyitott könyv két lapján zománcozott betűkkel a Talpra magyar első versszaka olvasható, hátlapján pedig Petőfi Hazámban című strófájának a költő szülőhelyét, Kiskőröst érintő eme sorai vannak finom véséssel megörökítve: „hol enyhe bölcsöm lágy ölén az anyatejnek mézét ízlelem, vidám napod mosolyog ismét reám, hű gyermekekre, édes, szép hazám.” A felavatás ideje a serleg felső peremén van feltüntetve. A remek munka, mely Kiskőrös város népének és a kiskőrösi*

Az Úri Kaszinó Tomori utcai épülete az 1900-as években (PSVK HGY)

ba hajló időszakot, a trianoni országvesztést, majd egy általános elszegényedést is. Amire pedig a hön áhított, közadakozásból gyűjtött összeg végre rendelkezésre állt, az avatás pillanatát súlyos személyeskedésig fajuló ellentétek árnyékolták be, leginkább a „ki vállalta a nagyobb szerepet, így kinek jár a nagyobb köszönet” témát újra és újra körüljárva. Fur-

községhez került, már korántsem volt ilyen emelkedett a hangulat, sőt, a képviselőtestület eleinte nem is kulturális jellegű hasznosításában gondolkozott, hanem óvodát szeretett volna működtetni benne. Szerencsére a megfelelő hely(ek)ről érkező tiltakozás következtében az ötlet igen hamar elvetélt, ez az epizód mégis jól jellemzi az akkori

¹ Zoltán János: Amikor Pósa Lajos és Feszty Árpád hódolt Petőfi emlékének Kiskőrösön. In: Keleti Újság, 1938. augusztus 15.

járás hazafias közönségének kegyeletes ereklyéje, s késő unokáinak büszkesége és a nagy költő iránti hódolatunk és tiszteletünk örök dokumentuma lesz. A szállító, egyik jónevű szegedi ékszergyár tulajdonosának, Reich Mór és Fia szegedi cég tagjainak finom ízlését és művészi érzését dicséri.²

Az 1913-ban felavatott Petőfi billikom (VDA)

A kétségtelenül szép műalkotással csupán egyetlen probléma akadt. Ahogyan az újságíró is említette, egy mahagóni üvegszekrényben volt elzárva a nagyközönség szeme elől, s leginkább a helyi elit tagjai csodálhatták egy-egy kaszinóbéli összejövetelük alkalmával. Ilyen téren pedig a „méltó” jelző nem biztos, hogy megfelelő volt vele kapcsolatban, ez pedig másnak is feltűnt. Hozzá kell tennünk, hogy Kiskőrös nagyközönség elöljárósága az első világháborút megelőzően korábban soha nem látott mértékű fejlesztésekről döntött, amelyek bizony alaposan megváltoztatták a település külső képét, természetesen pozitív irányban. A szőlőkonjunktúra hozta többletforrások (hitelek vállalásával) lehetővé tették a Városháza 1913-as kibővítését, egy új vendégfogadó építését (1914) és a régi elbontását (1916), valamint egy méltó épület felépítését az ekkor már igencsak szűkösen működő polgári iskola számára (1914-1919). Egyházi forrásból sor került továbbá a csonka tornyú evangélikus templom süvegének helyreállítására és falainak

megerősítésére (1914), valamint Majoros Pál magánvállalkozó a Petőfi és a Pozsonyi utcák sarkán felépítette a község első emeletes polgárházát (1913) is.

A nagy építkezések kezdetén azonban akadtak olyanok, akik más szempontokat is mérlegeltek, s a városépítés mellett az emlékezetpolitika húrjait pengették. 1913. szeptember 7-én Sz. G. aláírással az alábbi hetilap címoldalán: „Szobrot Petőfinek! Kiskőrös közönsége, vagy inkább a közönség néhány hazafias és áldozatkész tagja jó néhány évtizeddel ezelőtt Petőfi emlékére akkor – hihetőleg – a község legdíszesebb helyén szobrot emelt. Nem szükséges bővebben fejtegetnem, hogy a kegyeletnek eme keletkezése idején kétségtelenül méltánylandó, sőt, például állítható megnyilatkozása, ha szabad ezt a kifejezést használnom, ma már nem felel meg hivatásának és valószínű, hogy az időjárás viszontagságai, tisztos kora és alkalmasint nem elsőrangú anyaga következtében hovatovább még kevésbé fog megfelelni kegyeletes céljainak.

Már többekben felmerült egy új, méltó szobor létesítésének gondolata, hiszen tudomásom szerint szobor-alap már van is, ha egyelőre szerény keretek között is. Nem vonható azonban kétségbe, hogy némi áldozatkészséggel és fáradtsággal össze lehetne gyűjteni az új szobor létesítésére szükséges összeget, ha ezt az összes társadalmi tényezők óhajtják. Mint megoldandó kérdés, fennmarad még az, hogy a kegyelet megsértése nélkül hogyan lehetne a szoborcerétt végrehajtani, azonban szerény véleményem szerint éppen most kedvező alkalom kínálkozik, s éppen ezen kedvező alkalom készített az eszme felelevenítésére.

A most épülő színházterem előcsarnokában, vagy az épület más helyén, ha idejekorán gondoskodunk róla, okvetlenül kell lennie egy oly helynek, ahova a mostani Petőfi szobrot az időjárás viszontagságai elől védett helyre, a kegyelet és józslés sérelme nélkül, megfelelően el lehet helyezni, viszont a most már okvetlenül bekövetkező belterület-rendezésnél némi jóakarattal és körültekintéssel az új szobornak is találhatni majd méltó, díszes helyet.

Eszmém, helyesebben az általam felelevenített eszme már eddig is többek tetszését nyerte meg, sőt, ez a tetszés már némi anyagi áldozatban is nyilvánult, többek között derék vállalkozónk, Lehoczky János kijelentette,³ hogy az új szobor létesítése esetén annak talapzati kőműves munkáit díjtalanul készítteti el, ami pedig nem leicsinylendő áldozatkésztség.

Tudtommal más szoboralapokat is kezel községünk, én azt hiszem, hogy sem a megörökíteni szándékolt nagy férfiak szelleme, sem a magyar nemzeti géniusz nem venné rossz néven, ha a különböző szoboralapokat ezen célra egyesítenék. A még hiányzó költség előteremtése: a társadalom feladata. A két szobornak méltó és megfelelő helyről gondoskodni: a község vezetőségének feladata. A fentiek előadásánál igyekeztem egyszerű és keresetlen maradni, az eszme felelevenítésével a kegyeletnek és a haladásnak egyelőre eleget véltem tenni: magasan szárnyalni, valamint a hely és alkalom méltóságának megfelelően beszélni: a szobor leleplezési ünnepi szónokok feladata.⁴

A fenti felhívást olvasva mindenképpen érdemes néhány következtetést levonnunk. Egyrészt az írás jegyző Sz. G. minden valószínűség szerint a község értelmiségi köréhez tartozott, a kaszinó tagjaként pedig lehetett rálátása az aktuális gyűjtések állására. Az első Petőfi szobrot ért bírálat ugyan nem új keletű, hiszen korábban már számos ide látogató emelt kifogásokat mérete, állapota miatt az országos lapokban, mégis ezekhez képest a szerző kritikái meglehetősen finomak. Az állapotán egyébként semmi csodálkozni való nem volt ekkoriban, egyrészt a puha sóskúti mészkőből faragták ki annak idején Gerenday Antal műhelyében, másrészt pedig már 1862 óta állt az időjárás viszontagságait. Az a megállapítás, miszerint a község már rendelkezne (hivatalos) Petőfi szobor alappal, nem bizonyult helytállónak. Alig egy hónap múlva ugyanis a helyi lap szerkesztője is utánajárt a részleteknek, ennek kapcsán pedig új írás jelent meg a témában. A szerző kiemelte, hogy a község kezelésében létezett egy Kossuth szobor alap 2.427 korona összeggel, illetve Melczer Gyula főszolgabíró kezelésében egy Rákóczi szobor alap 1.290 koronával. Érvelése szerint „Kossuth szobor 150-nél is több van az országban [...] a Kossuth-kultusz ellen nem vétene a bizottság, ha az összeggyűjtött összeget a Petőfi szobor alapjára adná.”⁵ Ezzel az állítással valóban nehéz lett volna vitatkozni, viszont a másik gyűjtés esetében már „érdekesebb” okfejtéssel találkozhatunk: „azon intentio, mely Melczer Gyulát ezen szoboralap megteremtésére ösztönözte, nem lehetett más, mint emléket állítani egy szabadsághősnek, ki mindenét kész volt feláldozni, hogy Magyarország függetlenségét kivívhasssa. Nem-e rokonlelkű s azonos törekvés volt ezzel Petőfié, ki lánglelkéből fakadó dallal, majd karddal a kezében

² Petőfi ünnep Kiskőrösön. In: Kiskőrös és Járása, 1913. március 23. 2. o.

³ Lehoczky János kiskőrösi származású budapesti építőmester volt. Kiss Béla leírása szerint ácssegédként került annak idején a fővárosba, ahol kitanulta az építő szakmát, és több évtizeden át sikeres vállalkozóként működött. A fent felsorolt 1910-es évekbeli kiskőrösi építkezések kivitelezési munkálatait az ő cége végezte. Az említett díjtalanul elvégzendő szoboralapozási munkálatokat 1927-ben valóban ebben a formában hajtotta végre.

⁴ Szobrot Petőfinek! In: Kiskőrös és Járása, 1913. szeptember 7. 1. o.

⁵ Petőfi szobor. In: Kiskőrös és Járása, 1913. október 5. 1. o.

küzdött azon eszmékért, s végül csatazaj között vértett el értők, melyeket Rákóczi seregek erejével akart diadalra juttatni. Ez eszmék küzdelmében mindkettő kidőlt. Az egyiknek jeltelen sír, a másiknak számkivetés lett jutalma. Ezen rokonvonások figyelembe vételével ismét nem lenne a kegyelet megsértve, ha a Rákóczi alap tőkéje a Petőfi alaphoz csatoltatnék.⁶ Az utóbbi gondolat a nemes szándék ellenére egy kissé erőltetettnek hat. Elég lett volna, ha a szerző („G. G.”) mindössze a következő szakaszt vetette volna papírra, amely önmagában is elég erős érv volt már abban az időben is, pedig ekkoriban hivatalos kiskőrösi Petőfi-kultuszról még nem beszélhetünk: „[...] Kiskőröst csak Petőfiről ismerik. Petőfin kívül nincs mivel dicsekednünk. Tehát Ő az egyedüli, aki bizonyos nimbuszt kölcsönöz városunknak fenségességéből, s büszke kötelességünkkel kell tenni annak növelését, hogy miként a mohamedánnak Mekka, a magyarnak, s bármely nemzetbeli irodalombarátnak búcsújáró helye legyen Kiskőrös.”⁷

A kezdeményezés úgy tűnt, megértő fülekre talált. Ugyan hivatalos dokumentumot illetve híradást a szoborbizottság megalakulásával kapcsolatban nem találtunk, előrelépés mégis történt az ügyben, több szintéren is. A könnyebb dolog a Kossuth-szoboralap pénzeinek az átcsoportosítása volt, hiszen ez a község kezelésében létezett, Revaló Pál főjegyző pedig igen hamar a Petőfi szobor ügye mellé állt. Több ülést követően a bizottság válaszmánya 1914. február 28-án végül úgy határozott, „[...] hogy a szobor céljaira begyűjtött adományok összege egy Kossuth nevéhez méltó monumentális emlék létesítésére távolról sem elegendő, [így] az eddig elé befolyt összeget a tervbe vett új Petőfi szobor alapjához csatolja, aktuálisabbnak tartván ez idő szerint.”⁸ A Rákóczi szoboralappal viszont problémák adódtak. Na, nem mintha nem lett volna meg a hajlandóság a bizottsági tagokban az adományok átcsoportosítására, egészen egyszerűen közbejött valami, amivel senki sem számolt és nem is számolhatott: 1913-ban ugyanis megjelent Szekfű Gyula A száműzött Rákóczi című könyve. Anélkül, hogy bővebben kitérnénk a munka tartalmára, annyit mindenesetre kijelenthetünk, hogy hatalmas méretű, országos botrány kerekedett belőle. Ennek oka leginkább az volt, hogy a későbbiekben nagyhírű történész egy teljesen más szemszögből, objektivitásra törekedve vizsgálta és írta meg a „nagyaság fejedelem” 1711 utáni életét, ennek kapcsán pedig olyan, addig nem ismert részletekbe

is beavatta a nagydéműt, amelyek néhol igen csak ellent mondtak a II. Rákóczi Ferencről kialakult közképnek. Szekfű ellen országos mozgalom és sajtókampány bontakozott ki, többen egyszerűen hazaárulónak bélyegezték, ez a mozgalom pedig felütötte a fejét Kiskőrösön is. Itt az iparos körben 1914 pünkösdhétfőjén a mű ellen szabályos tiltakozó felolvasó estet szerveztek, ahol a *Kiskőrös és Járása* főszerkesztője, Gyulay János osztotta meg gondolatait a közönséggel. Az említett hetilap következő száma aztán több mint két oldalon foglalkozott a témával. Csupán egyetlen gondolatot idéznénk, amelyben Gyulay a tőle megszokott dagályos stílusban „minősítette” Szekfű munkásságát: „[...] ez lehet megvásárolt pária, megfizetett nemzetgyalázó lakájpatrióta, de nem magyar történetíró. Magyar Herosztrates [ti. Hérosztratosz, az epheszoszi Artemisz-templom felgyújtója], aki mérges leheletével felgyújtja nemzeti érzéseink templomát, aki szolgálópénzért, júdás pénzért kész vállalkozni az iskárióti munkára, hogy idegen, sárga-fekete [ti. osztrák] szellem terjesztésével a történelmi nagyság, a történelmi dicsőség újraeledésének és természetes folytatásának gondolatát kiírta a magyar lelkekből és a magyar agyvelőkből.”⁹ Nos, ezek után talán érthető, hogy a kiskőrösi Rákóczi-szoboralap tőkéje átcsoportosításának javaslata ekkor nem kerül(het) napirendre.

Sor került ellenben egy nagyon is színvonalas eseményre. A község értelmisége az 1913-as esztendőhöz hasonlóan 1914. március 15-én is megrendezte Petőfi estélyét a kaszinó nagytermében. Az előző évben a Petőfi Billikom felavatása volt az esemény kulcsmomentuma, ekkor pedig a befolyt adományokat már teljes egészében az új Petőfi szoborra kívánták fordítani. A rendezvényen jelen volt a helyi úri és értelmiségi réteg színe-java: községi elöljárók, az egyházak lelkészei, községi orvosok, kereskedők, tanítók, stb.¹⁰ A következő lapszámban közölt felülfizetési adatok szerint a belépődíjak mellett még 313 korona és 60 fillér többletbévetelre sikerült szert tenni.¹¹

Sajnos a történelem vihara úgy hozta, hogy több alkalomra ezután nem került sor, ráadásul július végén kitört a világháború, amely aztán jó időre megakasztotta a gyűjtést, érthetően a szobor és a szoboralap gondolata is háttérbe szorult. A háború alatt az adományok leginkább a vöröskeresztes kórházakhoz, a hadiözvegyekhez, hadiárvákhoz jutottak el, de sokan jegyezték hadikölcsönt is.

Gerenday Antal (1818-1887)

A Petőfi szoborbizottság megalakulása 1918-ban

Egészen 1918 februárjáig kell várnunk, amíg újra felmerül a szoborállítás gondolata, ekkor azonban nem várt lelkesedéssel indult meg a gyűjtés. Habár az ország, s így Kiskőrös nagyközség gazdasági helyzete ekkorra már aggasztó képet festett, a háborús vereség még távoli pont (ebben minden valószínűség szerint nagy szerepe lehetett a nem is oly sokára aláírt breszt-litovszki békekötésnek), viszont az 1923-as Petőfi centenáriumnak sokkal közelebbi eseménynek tűnt, legalábbis a felsőbb rétegek számára. A községi elit egy része ezért újfent elhatározta, hogy erre a jeles ünnepi évről mindenképpen el kell készülnie a tervbe vett szobornak. Ekkorra tulajdonképpen a polgári iskolát kivéve befejeződtek a nagy építkezések, s a régi nagyvendéglő bontása is megtörtént. A helyi újságban megjelent vezércikk írója szerint a korábbi gyűjtési tervek meghiúsulása sem annyira a háborús hétköznapiak, inkább a dolog szerveztségének hiányosságai miatt feneklettek meg: „[...] az bizonyos dolog, hogy Kiskőrös népe egymaga nem képes Petőfi Sándorhoz méltó szobrot felállítani. Nem azért, mintha nem lehetne – mondjuk százezer koronát – összeszedni. Hiszen pénz van annyi, amennyi még sohasem volt. De nincs az a kitaró lelkesedés, ami ilyen nagyarányú mozgalom-

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ *Kiskőrös és Járása*, 1914. március 22. 4. o.

⁹ *Kiskőrös és Járása*, 1914. június 7.

¹⁰ *Kiskőrös és Járása*, 1914. március 22. 4. o.

¹¹ *Kiskőrös és Járása*, 1914. március 29. 5. o.

hoz szükséges. [...] Azért szükséges a szobor bizottság megszervezése, mert csak úgy fordulhatunk a nagyközönséghez adományaiért, csak úgy fordulhatunk a Petőfi társasághoz erkölcsi támogatásért. [...] Egyes ember nem csinálhat ilyen nagy horderejű dologban semmit.¹² S, hogy ki lehetne a fő szervező? „[...] Revaló Pál főjegyzőnkben van még hála Istennek annyi szervező erő, hogy a bizottság megszervezése csak gyerekjáték lesz.”¹³

Más kérdés, hogy Revaló főjegyzőnek a háborús években konkrétan ott lebegett a szeme előtt, hogy a sok adósság és hadikölcsönjgyezés miatt a község csődbe megy, ehhez képest a szoborbizottság megszervezése valóban gyerekjátéknak tűnt. Mindenesetre a vállalás ezt követően tényleg útjára indult. Már a következő lapszámtól állandó rovattá vált a szoboralap adományainak leközlése, illetve döntöttek arról, hogy a következő március 15-i Petőfi estély bevételét is erre a célra fordítják. Ennek szervezéséből bőven kivette a részét S. Nagy Domokos, a helyi értelmiség egyik agilis tagja, aki ekkoriban nem mellesleg a Kiskőrös és Járása főmunkatársa volt. A már majdhogynem szokássá vált színi előadás és karének megszervezése mellett a Petőfi Társasággal való kapcsolatfelvétel is sikeresnek bizonyult, a főjegyző, illetve feleségének közbenjárására Pakots József író,¹⁴ a társaság titkára vállalta a leutazást a fővárosból egy ünnepi beszéd megtartására, csupán arra kérte Revaló Pált, hogy legyen szíves tájékoztatni az ügyben „egyről-másról.” A kifejezés minden bizonynyal összezavarta a község első emberét, válaszában ugyanis magyarázat helyett magyarázkodással próbálta mentesíteni Petőfi szülőhelyét a nagy költő kultuszának „hiányos” mivolta miatt: „A falusi mizériákra vezethető vissza az, hogy ilyen késedelmesen szólalok meg. [...] Van szerencsém értesíteni, hogy van ugyan nekünk egy szobrunk, amelyet homokkőből faragtak ki, s amelynek csupán az az egy jelentősége van, hogy első Petőfi szobor volt az országban, amelyet a lelkes és buzgó magyarok kezdeményeztek, összegyűjtve egy névnap est alkalmával az adományokat. Előadom továbbá, hogy régi vágya a költő szülővárosa közönségének, hogy méltó szobor képviselje, helyesebben mondvá testesítse meg azt a szeretetet, tiszteletet és rajongást, amellyel Nagyszülötte iránt viseltetik.

Az első, 1862-ben emelt Petőfi szobor eredeti helyén (PSVK HGY)

[...] Most azonban, amidőn már erősen közeledünk a költő születésének századik évfordulójához, s nagyon is kezdjük érezni azt a szégyent, amely érne bennünket az esetben, ha mindent el nem követnénk ahhoz, hogy a költő születésének századik évfordulója méltóan megörökíttessék, természetes dolognak tűnik fel, hogy közel a tizenkettedik órához életjelt adjunk magunkról. [...] A gyűjtés vezetését különben a Petőfi Társaságnak szántuk, a Petőfi Társaság Elnökségét szándékozván felkérni arra, hogy ennek a mozgalomnak élére állni, az eszmét propagálni, a gyűjtést az egész országra kiterjeszteni, a szobor felavatási ünnepélyét stb. rendezni méltóztatassék.”¹⁵

Annak ellenére, hogy nyilvánvalóan a kommunikációs csatorna a szobor ügyében nyílt közöttük, mégis érdekes, hogy Revaló a „viszonyok” bemutatásánál nem említette külön a szülőházat, mint helyi értéket. Mindenesetre Pakots titkár az utolsó pillanatban „családi okok miatt” kénytelen volt lemondani az ünnepi beszéd megtartását. Nevével,

illetve a társaság más tagjainak nevével később, a megalakult bizottságban sem találkozhatunk. Elképzelhető, hogy a helyi értelmiség abban bízott, hogy a Petőfi Társaság képes lesz egy olyan nagy volumenű gyűjtés lebonyolítására, mint amelyet az Írók és Művészek Társasága hajtott végre annak idején a szülőház megvásárlása ügyében. Ennek kapcsán viszont nem lenne meglepő, ha a társaság akképpen vélekedett volna, hogy míg Petőfi szülőhajléjának megmentése lehetett a „nemzet ügye”, addig a költőnek egy sokadik szobrot állítani, még ha az a szülőhelyen valósul is meg, legyen inkább a község dolga.

Az utolsó háborús évben megtartott március 15-i Petőfi ünnepség a beszámolók szerint méltó módon, nagy sikerrel zajlott le, a szoboralapba pedig valóban igen szép összeg folyt be. „Legyenek ott a szegények fillérei és a gazdagok koronái!”- szöveg a felhívás szűk két héttel a rendezvény előtt. Ugyanakkor mivel az ünnepnap ebben az évben péntekre esett, a szervezők fontosnak tartották, hogy külön szóljanak a helyi zsidósághoz is: „[...] március 15-ét nem lehet máskor ünnepelni, csak március 15-én! Igaz, hogy péntekre esik ez idén, s így izraelita vallású polgártársaink közül némelyeket visszatart az ünnepélyen való megjelenéstől, de ismerte hazafias érzésüket, áldozatkészségüket – hisszük, tudjuk, hogy az anyagi támogatást nem fogják megtagadni a magasatos eszmétől.”¹⁶ A helyi újságban a nagy nap eseményeit taglaló tudósítás igen csak részletekbe menő, a szerzője pedig egy középkorú kiskőrösi származású budapesti ügyvédjelölt, Zoltán János volt.¹⁷ Nevével a későbbiekben még sokszor találkozhatunk. Amint írta, az emlékezés a Koren Márton igazgatólelkész által bemutatott délelőtti evangélikus istentisztelettel vette kezdetét, majd a leginkább diákok alkotta résztvevők serege a szülőháznál és az első szobornál tartott koszorúzást. Különleges vendégei is akadtak az eseményeknek, a Kiskunhalasi főgimnázium növendékei tanárukkal, Fülöp Sándorral érkeztek Kiskőrösre, aki a szülőház előtt maga méltatta Petőfi Sándor életútját. A szobornál Szilágyi Frigyes emelkedett szólásra, majd átadta a lehetőséget az ifjúság képviselőinek, akik felváltva szavalták a nagy költő műveit.¹⁸

Zoltán írásából egy szakaszt fontosnak tartunk szó szerint is idézni: „[...] Avult és

¹² Petőfi szoborbizottság. In: Kiskőrös és Járása, 1918. február 24. 1. o.

¹³ Uo.

¹⁴ Pakots József (1877-1933): Erdélyi származású író, újságíró, országgyűlési képviselő, a Petőfi Társaság tagja. Gazdag irodalmi munkásságot fejtett ki. Elsősorban prózaíróként volt ismert, de színműveket is írt.

¹⁵ Előkészületek március 15-re. In: Kiskőrös és Járása, 1918. március 10. 2. o.

¹⁶ Nemzeti ünnep. In: Kiskőrös és Járása, 1918. március 3. 2. o.

¹⁷ Zoltán (Zostyák) János (1877-1945): Kiskőrösi ügyvédjelölt, takarékpénztári könyvelő, majd igazgató, lapszerkesztő, Petőfi kutató, a kiskőrösi Petőfi-kultusz egyik kimagasló tagja, 1920 és 1945 között a helyi szellemi élet meghatározó szereplője. A második világháború alatti lapszerkesztői tevékenysége miatt a Népbírók Országos Tanácsa egy év börtönbüntetésre ítélte. A gyűjtőfogházban hunyt el.

¹⁸ A márciusi ünnepély. In: Kiskőrös és Járása, 1918. március 24. 2. o.

kopott immár a szobor, mely a város nagy-
nevű szülöttének emlékét őrzi és hirdeti ott
a főtéren, illő, hogy az a város és az a nép,
mely magáénak vallotta mindig a szabad-
ság lánglelkű dalnokát, s melyre annyi fény
áradt a Petőfi legendás alakját övező csudás
glóriából, megemberelje végre magát, s olyan
emléket állítson a költőnek, mely méltó legyen
a legnagyobb magyar poéta alakjához és em-
lékezetéhez, s méltó a városhoz is.¹⁹ Anélkül,
hogy bővebb kommentárt fűznénk hozzá,
csupán annyit jegyeznénk meg: erre a meg-
állapításra egy évtizeddel későbbi történet
kapcsán még visszatérünk.

Az esti ünnepség helyszíne a Szarvas foga-
dó színházterme volt, amely a leírás szerint
„zsúfolásig megtöltött az együvé verődött
hatalmas publikum.” Zoltán János tudósítá-
sa elején ugyan fontosnak tartotta kiemelni,
hogy az esemény „lelkes férfiak kezdeménye-
zésére” jöhetett létre, később már szinte csak
a hölgyek érdemeit sorolta. Revaló Pálné
szervezőmunkája nélkül nem is lehetett vol-
na sikerre gondolni, Varga Sándorné zongor-
rán kísérte Jóba Margitot, miközben utóbbi
Ábrányi Emil *Mi a haza?* című melodramáját
adta elő. Ezután rövid, egyfelvonásos szín-
mű következett, amelyet Blázy Lajosné, Bíró
Bella, és Dettrich Margit adtak elő, Szilágyi
Frigyes igazgatótanítóval kiegészülve. A
hangsúlyos pontokon persze a férfiaké volt a
,főszerep’: az ünnepi beszédet Pakots József
helyett Revaló főjegyző tartotta, míg Petőfi
Sándor *Nemzeti dal* című versét S. Nagy Do-
mokos lapszerkesztő szavalta el. Az ünnepsé-

Pakots József (1877-1933) a Petőfi Társaság
titkára (Internet)

get a dalárda zárta a Himnusz eléneklésével.²⁰

És hogy hogyan alakultak a bevételek?
Határozottan szépen, mind a belépőjegyek,
mind az ún. felülfizetések tekintetében. Tóth
Lajos ellenőr és Varga Sándor pénztárnok el-
számolása szerint „[...] jegyek árából befolyt
1.658 korona, felülfizetésekből befolyt 3.004
korona. Összes bevétel 4.662 korona. Kiadás
semmi. A tiszta jövedelem a mai napon a kis-
kőrösi Első Dunavidéki Takarékpénztárba VII.

elején az átcsoportosítások és összevonások
miatt már igen magas összeget, 10.603 koro-
na 41 fillért mutatott az összesítő.²³ Az összeg
pedig folyamatosan növekedett. Igazán ideje
volt hát végre hivatalosan is megválasztani a
Petőfi szoborbizottságot, amely majd rendel-
kezhethet a szobor felállításának körülménye-
iről. Az alakuló ülés április 29-én zajlott le,
ahol a következő tisztségviselőket és tagokat
választották meg:

Elnök:	Melczer Gyula főszolgabíró
Ügyvezető igazgató:	Revaló Pál főjegyző
Titkárok:	Bíró Dezső, S. Nagy Domokos, Rosenfeld Dezső
Pénztárnok:	Varga Sándor
Ellenőrök:	Mattheidesz György, Tepliczky József
Jegyzők:	Szilágyi Frigyes, Kiss Béla
Alelnökök:	Ambrus András, Bíró Bertalan, Blaskovits István, Blázy Lajos, Dúl István, Glósz Géza, Heisler Adolf, Hirmann Emil, dr. Hulin Gábor, br. Jeszenszky Ignác, br. Kaas Albert, Kanyó János, Koren Márton, M. Lábos Ferenc, Lehoczky János, Löblovits Bernát, Mendelényi Ede, Safáry Endre, dr. Sarlay Sándor, Sárkány Kálmán, Schwarcz Samu, dr. Szagmeister Lajos, Szalay Imre, Thurzó Béla, Turán István
Bizottsági tagok:	Összesen 219 tag szerte a Kiskőrösi Járásból

1. táblázat: Az 1918. április 29-én megválasztott Petőfi Szoborbizottság tagjai.

Forrás: Kiskőrös és Járása, 1918. április 21.

273. 546 számú betétkönyvecskére elhelyezte-
tett.²¹ Az adatok szerint tehát az adományok
majd' a dupláját tették ki belépőknek, ebben
pedig a legnagyobb szerepe Sárkány Kálmán
1.000 koronás adományának volt, azonban
a többi vendég is jelentősen hozzájárult az
alap gyarapodásához, vagyoni helyzetéhez
mérten. Az előjárók nyilván magasabb, 100-
200 korona felülfizetést jegyeztek, mások
az 50 korona közeli összegeket részesítették
előnyben. Fillérek viszont nemigen akadtak,
a legalacsonyabb adomány is 1 koronát tett
ki. A névsort tovább böngészve feltűnhet,
hogy a korábban külön megszólított „izraeli-
ta vallású polgártársak” sem maradtak alul a
felajánlásokban, sabbat ide, sabbat oda, ők is
eljuttatták adományaikat az estélyre.²²

Közben a gyűjtés természetesen más csa-
tornákon is folyt. A *Kiskőrös és Járása* állandó
Petőfi szoboralap rovata hétről hétre beszá-
molt az egyéb helyekről, például a harcte-
rekről érkező koronákról is. Április hónap

A hivatalos munka is megkezdődhetett
végtére. Sajnos senki sem tudta, de már a
kezdetek kezdetén elkövettek egy rendkívül
súlyos hibát, tudniillik a takarékbán tárolt
pénzösszeget „[...] az országos hadikölcsön-
ök kibocsájtása alkalmából, tapasztalva azt,
hogy kevés kamatot hoz a Petőfi szoboralap, az
egész összeget hadikölcsönre jegyezték.”²⁴ Még
egyszer szeretnénk hangsúlyozni, hogy va-
lamivel több, mint egy hónappal a breszt-li-
tovszki békeszerződés aláírása után kevesen
gondolhattak a háborús vereség esetére (és
annak súlyos következményeire), ez a tény
azonban akárcsak az élet más területén, a fel-
állítandó kiskőrösi Petőfi szobor esetében is
megbosszulta magát.

Közben május 5-én Kiskunhalasról mű-
kedvelőcsoport érkezett, hogy jótékony mű-
sorukkal adományokat gyűjtsenek a kiskő-
rösieknek. A pénzalap újfent gyarapodott,
valamint a másik hitelintézetnél, a Kiskőrösi
Takarékpénztárnál is betétkönyvet nyitottak

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo. 3. o.

²¹ Elszámolás. In: 1918. március 24. 3. o.

²² Uo.

²³ Kiskőrös és Járása, 1918. április 7. 2. o.

²⁴ Uo.

a nagy ügy számára. Május 12-ére már összesen 12.423 korona 91 fillér folyt be.²⁵ A befizetők neveit és címeit olvasva világos, hogy micsoda széles társadalmi mozgalom bontakozott ki mindössze néhány hónap alatt: a paraszemberektől a cigányzenészen át a nagybirtokos és az értelmiségi rétegig mindenki kivette a részét a közadakozásból. Havonta átlagosan 1.000 koronával gyarapodott az összeg, nagyobb növekedésről csak augusztusban tudunk, ekkor Vékony Ferenc prónayfalvai (ma Tázlár) nagybirtokos gazdaember egymaga adományozott ezer koronát a nemes célra, így rögvest 16.168 korona 85 fillérre nőtt a betét.²⁶

Szeptemberben aztán ugyanennek az esetnek a fordítottja is lejátszódott, a gyűjtés ugyanis elakadt. Október első napjaiban érkezett ugyan 725 korona több bizottsági tagtól, de a többeket megmozgató adományozási kedv eltűnt.²⁷ Közben egyre több kellemetlen hírral találkozhatunk a helyi újság hasábjain, úgymint dráguló élelmiszerek, fellazult adózási morál, illetve akadozó, vagy egyenesen csak „papíron létező” lizsteltetés. Október végén pedig, mint tudjuk, a háborúban teljesen kimerült Osztrák-Magyar Monarchia összeomlott, Budapesten és vidéken kitört a forradalom. A szoboralap tőkéje ekkorra elérte a 17.063 korona 45 fillért.²⁸

Az 1918. november első napjaiban lezajlott vidék forradalma idején a szoborbizottság ügyvezető igazgatóját, Revaló Pál főjegyzőt a feldühödött tömeg csaknem meggyilkolta,

Zoltán János lapszerkesztő, Petőfi kutató
1929-ben (PSVK HGY)

sógora, Pongrácz Dénes írnok nem is élte túl a Városháza elleni rohamot. A régi előjáróság megszűnt, régi-új vezetőikkel nemzeti tanács alakult, amely megpróbálta normális mederbe terelni a felbolydult mindennapokat. A közrend, a közéletmezés, a szén, a tűzifa biztosítása lépett elő elsődleges célá, a Petőfi szoborra történő gyűjtés sokadrangú kérdéssé degradálódott, ami – valljuk meg őszintén – nem is csoda. Ellenben nem állt le, ez pedig a kiskőrösiek becsületére vált, hogy ezekben a nehéz napokban is képesek voltak néhány koronát áldozni erre a célra. Az év végén, a december 22-i számláló szerint 18.979 korona 83 filléren állt a szoboralap.²⁹

Az 1919-es év elején megjelent beszámolóban K. (valószínűleg Kiss Béla) foglalta össze az addig történeteket: „*egyévi munka eredményéről adunk számot, egy férfiú szorgalmas munkájáról, mely tekintve a nehéz háborús viszonyokat, annál inkább dicséri mesterét. 19.029 korona 83 fillér. Egy szép szobor felállításához nem nagy összeg, de ha számításba vesszük azokat a nehézségeket, amiket ily irányú gyűjtés elé a háborús nehézségek torlaszoltak – Nagy Domokos barátomnak, e lap főmunkatársának annál nagyobb az érdeme, hisz egyedül az ő serkentésének és biztatásának köszönhető, hogy akkor, amikor Kiskőrösön annyi különböző hadijótékonyági alapra gyűjtöttek, még ily tekintélyes összeget tudott összegyűjteni. Még most nem tudjuk, hogy mily eredménnyel fogjuk zárni ez új 1919. év gyűjtését, de erős reményünk van rá, hogy a háború szerencsétlenüljeit az új, erősen szociális kormány tisztességesen el fogja látni, s akkor az áldozatkészség oltárán jelentkezők mind a mi Petőfink szobrára adhatják le adományait.*”³⁰ A szerző emellett némi éllel, illetve motivációs céllal kiemelte, hogy helyi társadalom vagyonosabb tagjai bevételükhöz mértén viszonylag keveset áldoztak a célra, a harctereken szolgáló katonák alacsony zsoldjukhoz mértén pedig kifejezetten sokat.

Az adományozó kedv ennek ellenére már nem volt többé olyan, mint egy évvel ezelőtt. Érkeztek ugyan kisebb és nagyobb felajánlások még a Tanácsköztársaság ideje alatt is, de leginkább elmondható, hogy egyre ritkábban. 1919. március végén például valaki egy nagyobb összeget fizetett be a Kiskőrösi Takarékpénztárhoz, majd áprilisban az iparos ifjak jótékonyági estjén, később a csábori

Revaló Pál főjegyző (1856-1933)

ifjak táncmultságán gyűjtötték a koronákat. Mégsem érződött a lakosság részéről, hogy elfogadná az újságíró lelkes megállapítását, miszerint már csak azért is kellene minél gyorsabban összeadni a maradék összeget, mivel a kömmünnel tulajdonképpen megvalósult Petőfi álma: „[...] ismeretlen sírjában most már boldogan aludhatja síri álmát, hiszen lelkének vágya teljesült – mert minden rabszolganép jármát megunva síkra lépett – első között a magyar, piros zászlókkal, s a zászlókon a világszabadság szent jelszavával.”³¹ A gyűjtés a nyár közepére végleg megfeneklett, ekkor már minden héten ugyanaz az összeg, 26.601 korona 63 fillér szerepelt az összesítőkből.³² Ez az utolsó ismert adat, mivel a Tanácsköztársaság bukását követően, majd a román megszállás alatt jó ideig nem jelent meg helyi lap. Az év végi beszámolóban szintén ez a záró összeg szerepelt.³³

Az 1920-as évben a Kiskőrös és Járása szerkesztőségében is változás történt. S. Nagy Domokos távozásával a lap a Petőfi szobor iránt legtöbbet agítáló munkatársát veszítette el, ez pedig meg is látszott a további történetet illetően, az adományok, illetve a szoboralap, mint állandó rovat, megszűnt. Jóllehet ennek az évnek a központi témája nem lehetett Petőfi, Trianon árnyékában és az ország szétdarabolásának hivatalossá válása közepette egészen más foglalkoztatta a lakosságot, és az olvasóközönséget is. Mindközben pedig a hadikölcsönök elértéktelenedésével és a korona inflálódásával az összegyűlt pénzösszeg valós értéke az eredeti töredékére csökkent.

Turán István

²⁵ Kiskőrös és Járása, 1918. május 12. 3. o.

²⁶ Egy derék magyar. In: Kiskőrös és Járása, 1918. augusztus 11. 2. o.

²⁷ Kiskőrös és Járása, 1918. október 6. 2. o.

²⁸ Kiskőrös és Járása, 1918. november 10. 2. o.

²⁹ Kiskőrös és Járása, 1918. december 22. 2. o.

³⁰ Beszámoló, In: Kiskőrös és Járása, 1919. január 5. 1. o.

³¹ Kiskőrös és Járása, 1919. március 30. 3. o.

³² Kiskőrös és Járása, 1919. július 27. 2. o.

³³ Petőfi szobor alap. In: Kiskőrös és Járása, 1919. december 28. 2. o.

A kiskőrösi községi elemi iskola szerződése Bíró Bertalannal tanterem bérlésére

A 19. század végén az oktatási kormányzat egyre nagyobb hangsúlyt fektetett az állami népiskolák alapítására, ebben az is nagy szerepet játszhatott, hogy ezek az iskolák hozzájárultak a nemzetiségi területek magyar érzelművé válásához, a magyar nyelv minél jobb elsajátításához. Az 1900-as évek elején a kiskőrösi egyházi iskolák (evangélikus, katolikus, izraelita) a megnövekedett gyermek létszám miatt túlszűfoltta váltak, ráadásul egyre több más felekezetű vagy felekezeten kívüli gyermek is bekerült az oktatási rendszerbe. A szülők egyre inkább szorgalmazták az állami népoktatás beindítását Kiskőrösön is. Az is igaz, hogy már korábban is megjelent ennek az oktatási formának a csírája az alsócebei pusztán az 1880-as években. Ez a példa is lebeghetett a szülők szeme előtt.

Végül több évi harc után 1903-ban meg egyezés jött létre a tanfelügyelőség és a községi elöljáróság között. Ennek következtében 1904. szeptember 31-én megnyílt Kiskőrösön az államilag támogatott községi népiskola a Rákóczi utca elején álló Flórián-féle házban bérelt nagyszobában. A bérleti szerződésben meghatározták, hogy az épület melyik szobájában alakítják ki a tantermet, melyik részében helyezik el a tanítói lakást. Flórián Pál kötelezte magát a mellékhelyiségek felállítására. Megegyeztek abban is, hogy a ház udvarán a gyerekek részére játszótér is kialakítanak.

Az intézmény vezetésével (Szetz) Szilágyi Frigyes tanítót bízták meg, aki 63 tanulóval kezdte meg a munkát. Kezdetben Csak magát Szilágyi Frigyes alkalmazta a község, így

ő volt a tanító és az igazgató is egy személyben. Az első tanévben négy osztály indult, de a gyorsan növekedő gyermeklétszám miatt az 1906-1907-es tanévben az ötödik osztályt is beindították. Ekkor már két pedagógus oktatta a 110 tanulót délelőtti és délutáni műszakban. Az iskola második tanítója Zalánffy Erzsébet lett (Kiss Béla tanító felesége). Mivel a bérelt lakás már az első évben szűknek bizonyult, ezért Kiskőrös község elöljárósága elhatározta egy új iskola építését a vásártér sarkán. A kivitelezésre Hetényi Lipót helybeli vállalkozó kapott megbízást, aki 21.044 koronáért vállalta az osztálytermek és a tanítói, illetve az igazgató lakásnak a felépítését. Az új iskola elkészültéig megoldást kellett találni az egyre sokasodó gyermeklétszám elhelyezésére. Az iskolaszék végigjárta a község belterületén szóba jöhető megfelelő nagyságú épületeket, amelyeknél szóba jöhetett a bérbeadás. Nem kellett sokáig kutakodniuk, mert a község főjegyzőjének jó ismerőse, Bíró Bertalan felajánlotta a Népkör általa kezelt helyiségeit. A megbeszélés után rövidesen megállapodtak, s írásba foglalták a feltételeket.

1908. december 16-án Revaló Pál Kiskőrös főjegyzője, a községi elemi iskola iskolaszéki elnöke és Bíró Bertalan, a Népkör elnöke a következő feltételekkel kötöttek szerződést:

„Revaló Pál iskolaszéki elnök bérbeszeri a Népkör nagytermét a községi elemi iskola részére az 1908/09, 1909/10 és 1910/11 tanévekre évi 300 kor. azaz háromszáz koronára bérösszegért. Ezen 3 évi bérleti idő sem

Szilágyi Frigyes (1884-1954)

bérbeadó, sem bérbeszerő részéről meg nem változtatható, illetve jelen szerződés fel nem bontható.

Az évi bérösszeg háromszáz korona ¼ évi előleges részletekben fizettetik ki a községi elemi iskola pénztárából.

Bérbeszerő köteleességet vállal, hogy az épületet oly karban adja át, a három évi bérleti idő eltelte után, amint azt most átvette.

Bérbeadó kötelezi magát, hogy a tanköteles gyermekek részére a testgyakorlás és játék céljaira átengedi a Népkör udvarát.

Bérbeszerő hozzájárul ahhoz, hogy a Népkör tagjai által rendezendő mulatságaikra évenként 4 ízben a mulatságok éjjelére a bérbeszerő termet saját céljaira használhassák, azonban a teremből kihurcolt bútoroknak a tanítási idő kezdetére leendő pontos bevételről és rendbehozataláról bérbeadó tartozik gondoskodni.

A tankötelesek részére szükséges illemhelyet a község állítja fel.

Jóváhagyatott Kiskőrös község iskolaszékének 1908. évi december hó 11-én tartott ülésén azzal, hogy bérbeszerő termet a mulatságok után bérbeadó tartozik kisúroltatni.”

Az utolsó mondatot a már aláírt szerződés aljára még odabiggyesztette Revaló főjegyző, aki talán tapasztalatból is tudhatta, milyen állapotok maradnak egy 'jól sikerült' éjszakai mulatság után.

A fiatal Szilágyi Frigyes tanulóival az 1900-as években (Suba György gyűjtése)

Bella Tibor Zoltán

Megakadt fejlődés: az első világháború és Trianon következményei Kiskőrösön

100 esztendeje, 1920. június 4-én, amikor a versaillesi Nagy-Trianon palotában Benárd Ágost népjóléti miniszter és Drasche-Lázár Alfréd államtitkár aláírták az első világháborút lezáró békeszerződést, a régi Magyarország eltűnt Európa térképeiről. S bár az elcsatolt területek idegen megszállása már korábban megtörtént, sőt a béke feltételei is ismertek voltak már hónapokkal korábban, a sokk, amely az ország lakosságát és az új határokon kívül rekedt magyarságot érte, óriási volt. Nem véletlen, hiszen még Andrassy Katinka, Károlyi Mihály gróf felesége is megjegyezte férjéről visszaemlékezéseiben: ugyan a dualista állam lehangosabb kritikusa volt az 1910-es években, de tulajdonképpen sem ő, sem a kor elitje nem látott túl a Monarchián. Az öröknek hitt birodalom azonban az első világháború alatt felörlődött, majd a győztes nyugati hatalmak ítétele végleg megpecsételte további sorsát. A magyarságra nézve számos ponton igazságtalan döntés azonban túlmutatott a politikai- és közgondolkodáson: olyan sebeket okozott, amelyek egy újabb háború magját hordozták magukban, és olyan feszültségeket teremtett a Kárpát-medence népei között, amelyek még napjainkban sem oldódtak fel teljesen.

Az Olvasó talán azt gondolná, hogy Kiskőrös, lévén nem határ menti település, nem érintette közvetlenül a trianoni szerződés, azonban a helyzet ennél természetesen bonyolultabb. Felháborodott és kétségbeesett hangú írások már januárban, a békefeltételek megismerésekor is megjelentek, azonban az aláírás napján demonstrációra került sor. A sajtó tudósításai szerint 1920. június 4-én az Ébredő Magyarok Egyesülete helyi csoportja szervezésében tiltakozó nagygyűlést tartottak a Szarvas színháztermében. Az eredetileg szabadterre tervezett rendezvényt az esős idő miatt kellett zárt térben megtartani, ahova a demonstrálók harangzúgás közepette vonultak fel. A Mendelényi János vezette Petőfi daloskör szolgálata mellett Lipovniczky László tanuló szavalta el Raffay Sándor bányakerületi evangélikus püspök egy alkalmi imáját, a szónoklatot pedig Zoltán János lapszerkesztő tartotta. Beszédében a béke igazságtalanságára hívta fel a figyelmet, emellett egyoldalúan a felelősség kérdését is igyekezett kiemelni, „[...] tüzes szavakkal ostromozva azokat, kik a forradalmak felidézésével elerőtlenítették, végül pedig prédául dobták oda az ezeréves Magyarországot zsákmányra éhes elleninknek.”¹ A Szózat eléneklése után a csoport az „öreg” Petőfi-szoborhoz vonult, ahol koszorút helyeztek el, majd az előljáróság a rendezvényen elfogadott tiltakozó jegyzékről táviratban értesítette a magyar kormányt. A hivatalok, az iskolák és az üzletek ez idő alatt zárva tartottak.²

A helyi sajtó éveken keresztül úgy jelent meg, hogy minden oldalon a Magyar Hírszekegy sorait lehetett olvasni az aktuális hírek mellett.³ Ez igaz volt a mérsékeltbb *Kiskőrös és Járása*, illetve a radikálisabb *Kiskőrösi Hírlap* című hetilapra egyaránt. Végül 1935-ben, az országos mozgalom hatására a község emlékművet is állított a szomorú eseménynek, ez volt a régi Országzászló, amely egykor a Petőfi téren foglalt helyet.

Fontos kiemelni, hogy a birodalom szét hullása eltépett évszázadok óta fennálló gazdasági kapcsolatokat, s ezek újjáépítésére a következő 100 évben aligha nyílt lehetőség. Ha pedig innen vizsgáljuk a városunkra gyakorolt hatást, akkor további igen súlyos törésekre figyelhetünk fel. Az első világháború alaposan megtépázta Kiskőrös nagyközséget: jelenlegi tudásunk szerint 420 felmenőnk halt hősi halált a harctereken, 1918 és 1919 forradalmi pedig további áldozatokat követeltek. Általános elszegényedés és tetemes adósságok jellemezték ezt az időszakot, pedig 1914-ben közvetlenül a háború előtt még nagyon más állapotok uralkodtak. Ugyanis a nagy filoxérajárványt követő homoki szőlőtelepítéseknek Kiskőrös és környéke haszonélvezője volt: az 1890-es, illetve az 1900-as évekre beálló szőlőültetvények jelentős bevételhez juttatták a települést. Éppen ezért döntött úgy az előljáróság Revaló Pál főjegyző vezetésével, hogy Kiskőrösnek külsőségeiben is illik megszépülnie. 1913-ban kibővítették a Városházát, 1914-ben felépült a Szarvas Fogadó és a színházterem, 1914-1919 között pedig az új polgári iskola (a mai gimnázium) épülete. Ez utóbbi a háborús állapotok miatt igen sokba került (az eredeti ár duplája) a településnek, azonban a többi építkezés is csak jelentős hitelösszegek árán tudott megvalósulni.

Ezeket a hiteleket Revaló főjegyző azért merte vállalni, mivel úgy gondolta, hogy a költségvetés, a borpiac (akárcsak a Mo-

Revaló Pál főjegyző és felesége Fejér Ilona 1905-ben (PSVK HGY)

narchia) biztos lábakon állnak. A háborút, majd leginkább Trianont követően ez az állapot megszűnt. Az addigi bevételek a birodalmi piac átalakulása miatt fokozatosan elmaradtak, a magyar bor rovására az olasz és francia borok nyertek teret Ausztriában, emellett a belföldi lehetőségek is alaposan lecsökkentek.⁴ A hadikölcsönjegyzések és a hitelek azonban maradtak: 1920-ban Kiskőrös adóssága nagyjából 1.306.000 korona volt, évi 50.000 korona kamattal. Mindeközben a békeidők éves költségvetése átlagosan 150.000 koronát tett ki.

A leírások szerint az idős Revaló Pál főjegyző csak azért nem vonult nyugdíjba 1919-ben, mert személyes ügynek érezte az adósságból való kilábalás megoldását. Ezért még arra is hajlandó lett volna, hogy a település egyik legértékesebb ingatlanát, a Szarvast Szállót eladja. Ő maga így érvelt javaslatával: „[...] az eladás eszméjét és gondolatát én vettem fel, én dobtam bele a köztudatba, mert azt látom, hogy a mostani viszonyok és körülmények között azt tovább is a község tulajdonaként kezelni a község megkárosodása nélkül nem lehet. [...] Ha ez

¹ Kiskőrös tiltakozása. In: Kiskőrösi Hírlap, 1920. június 13. 3. o.

² Uo.

³ „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában: Hiszek egy isteni örök igazságban, Hiszek Magyarország feltámadásában! Ámen.”

⁴ Bella Tibor Zoltán-Szedmák Tamás-Turán István: Kiskőrös története, Kiskőrös Kultúrájáért Egyesület, 2018, 225. o.

a díszes épület magánkézbe kerül, meg vagyok győződve, hogy olyan kezelésbe megy át, amely mindannyiunk örömére fog szolgálni, meg vagyok győződve, hogy díszes és büszkesége lesz községünknek, az idegen utazók nem úgy, mint ma, kényszerűségből, hanem örömmel fogják felkeresni. A fogadó eladása esetén

a legnagyobb ellenzője volt ennek a tervnek. Ezért valóságos lázítást vitt véghez a képviselőtestületi tagok között, aminek az lett az eredménye, hogy az árverést megsemmisítették, s a fogadót bérbe adták.⁵⁶

A szerződés értelmében a Szarvast a Hagenmacher sörgyártó cég vette bérbe 12

feltűnő következménye volt a Budapest-Zimony vasútvonal leértékelődése. 1882-ben, amikor átadták, ez kapcsolta be Kiskőröst az országos és a birodalmi gazdasági vérkeringésbe, mindemellett a Monarchia Balkán-politikájában is jelentős szerep jutott neki. A kettős vágány teljes kiépítéséről még a háború alatt is végig szó volt, azonban a békeszerződés aláírását követően jelentősége csökkent, másodrangú vonallá vált, elsősorban belföldi személy- és áruforgalom kielégítésére. A fejlesztések hosszú évtizedekre elmaradtak, s bár villamosítása a hetvenes években megtörtént, a pálya állapota napjainkban is bőven hagy kívánnivalót maga után.

A harmadik tényező, amely az országvesztés következtében érintette településünket, már nem gazdasági, hanem társadalmi jelenség volt. Kiskőrös a háború alatt is fogadott be rövidebb-hosszabb időre erdélyi menekülőket, 1920-at követően pedig számos, az új határokon túlról érkező közalkalmazott lelt otthonra a községben. Az ő történetükkel Bella Tibor foglalkozik részleteiben.

Turán István

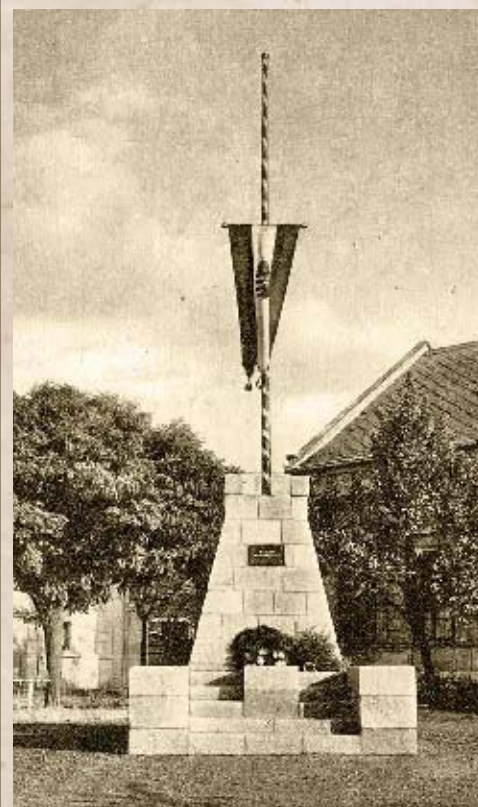

A Szarvas Szálló az 1910-es évek végén (PSVK HGY)

olyan szép összeghez jutunk, hogy azzal nem csak összes adósságainktól szabadulunk meg, hanem még marad annyi pénzünk is, hogy annak segélyével égető hiányt képező és vállalási és közoktatásügyi miniszter úr által már elrendelt 6 iskolai épületet (belterületen 4, külterületen 2) minden további megerőltetésünk nélkül felépíthetjük, s ezzel tankötelesséink iskoláztatása mezején 6 év alatt elkövetett mulasztásainkat gyorsabb menetben pótolhatjuk.⁵⁵ A tárgyalások és a vételi ajánlatok beérkezését követően már az árverés napja is ki volt írva, azonban 1920 decemberében, az utolsó utáni pillanatban a képviselőtestület végül elutasította az eladást. Kiss Béla így tájékoztat minket a cseppet sem egyszerű helyzetről: „[...] Néhány nap múlva a kiskőrösi kereskedők társultak a budapesti Hagenmacher céggel és kétfélmillió koronás bérleti ajánlatot nyújtottak be a községhez, ha a Szarvas fogadót 12 esztendőre hasznóbérbe megkapják. Revaló főjegyző mindenáron azon volt, hogy a Szarvas fogadót eladják, ez esetben a községnek több, mint két millió korona pénze maradt [volna]. Dúl István bíró

évre, azonban a szerződést már 1923-ban módosítani kellett, ugyanis sem a bérlő, sem a község nem tett eleget minden írásba foglalt feltételnek. Ráadásul a budafoki sörgyár sem volt éppen könnyű helyzetben a háború után, problémáikat pedig úgy próbálták meg orvosolni, hogy ugyanebben az évben egyesültek a konkurensikkal, így létrehozva a Dreher-Hagenmacher Első Magyar Részvény Serfőzde Rt-t (1933-ban aztán a Dreher család felvásárolta összes részvényüket, így a cég végleg beolvadt a Dreher gyárba). Előbb az új cég képviselőjében májusban Kiskőrösön járt Jelinek Károly és Auguszt Ernőné, akik megállapodtak a képviselőtestülettel a június 1-től esedékes bérbevitelről, július 29-én pedig már arról írt az újság, hogy Tölgyszéki Papp Béla vendéglős vette ki (valójában kivásárolta üzlettársait) az igencsak leromlott vendégfogadót. A végrehajtott felújítási munkálatok után ő volt az, aki a két háború közötti időszakban felvirágoztatta, igazi jól működő üzlettel és közösségi térrel fejlesztette a Szarvas Fogadót.⁵⁷

Trianon másik, elsőre talán nem annyira

Kiskőrös eredeti Országzászlója az 1930-as években (PSVK HGY)

⁵⁵ A Szarvas Vendégfogadó sorsa. In: Kiskőrösi Hírlap, 1920. augusztus 29. 1. o.

⁵⁶ Kiss Béla: Kiskőrös története, kézirat, 1954, Új világ felé című fejezet.

⁵⁷ Uo. továbbá: Kiskőrös és Járása, 1923. július 29.

Nem Trianon közvetlen következménye, ezért csupán zárójelben jegyezzük meg, hogy az öröm sajnos nem tarthatott sokáig, a korona elértéktelenedésével, majd a pengő 1927-es bevezetésével Kiskőrös vagyona újfent szerte foszlott. A borpiaci válságból való lassú felépülést aztán az 1929-33-as világválság törte derékba hosszú évtizedekre. Beszédes adat továbbá, hogy a két háború közötti korszakban mindössze 2 emeletes épület épült fel a településen, egyik sem helyi finanszírozásból: 1928-ban az adóhivatal (ma rendőrkapitányság), valamint 1941-ben a Bajai Takarékpénztár székháza (volt szakrendelő). Az 1927-ben felállított bronz Petőfi szobor sem csupán saját forrásból, hanem a járás községeinek és a vármegye adományainak köszönhetően valósulhatott meg.

Miről írt a helyi sajtó 100 évvel ezelőtt?

Egy rendes sajtótermék általában rendelkezik lapszemle rovattal, ennek mintáján pedig mi is megpróbálkozzunk egy múltbeli eseményeket a korabeli nyomtatott sajtón keresztül bemutató állandó fejezettel, ahol az országos és a helyi lapok hasábjain megjelent cikkek és rövidhírek is terítékre kerülnek. Érdekes megfigyelni rajtuk keresztül nemcsak az éppen aktuális témákat, eseményeket, de a korabeli nyelvezetet, vagy az elmúlt száz esztendőben alaposan megváltozott újságírást, mind a stílust, mind az etikát tekintve. Az egyes bemutatott írásokat a közérthetőség kedvéért mai nyelvre ültetjük át, illetve ahol szükséges, a végén megjegyzéssel látunk el.

„**A béke és a nép.** A békeszerződés híre mellyel a szövetség hatalmak megkínáltak bennünket, eljutott az alföld közepére, a mi szétterült községeinkbe és búsmagánosan álló tanyáinkba is: valamennyien tudjuk, hogy a föltételek szerint az ország területének háromnegyed részét, lakosságának kétharmad részét elveszik, elszakad tőlünk vagy kétféle millió vérbeli magyar. Alig pár ezer katonát szabad majd tartanunk, ezeknek kezébe is fakardnál egyebet alig adhatunk. El kell táplálnunk majd Ausztriát, nyersanyagot adunk ide is, oda is, fizetni temérdek sok pénzt, a cseh és oláh uraságok portékáit vasúti vonalainkon ide-oda szállítani. A levegőt meghagyják, de csak lélegzetvételre, repülni már nekünk nem szabad. Nyomorékká, koldussá és rabszolgává tesznek bennünket, de olyan rabszolgává, kinek lábán a bilincs állandóan csörög, s nyakába éjjelre-nappalra a székelyvilla van beledöfve, s azoknak sebe felfrissül minden hajnalon. És, hogy ez így lesz-e az idők végtelességéig, vajon így-e? A magyar föld népe nyugodt és fölségesen komoly. Megállanak fölöttünk az úszó föllegek, megtorpannak körülöttünk a száguldó szelek, leszáll a felhő a falvakra, megbúvik a szellő tanyáink magas nyárfái közt, s hallják amint a nép némán beszél, csukott ajakkal imádkozik, és szentséges esküt esküszik.

Öreg apáink, tanítóink és szentbeszédű papjaink, töledek mink azt tanultuk, hogy ezt a szép hazát tizenkét századoknak előtte a mi nyelv és vér szerint való elődeink vívták és tartották meg maguknak és nekünk, – ki ezt a régi, megkeményedett művet szét akarja darabolni, vaj’ okosan cselekszik-e?

Tanultuk azt is, hogy volt már ellenség kezén az ország, de amint a rossz vízáradás elhúzódik, nem megszabadultunk-e mindannyiszor?

Tanultuk azt is, hogy fegyverrel szerezték meg ősapáink e földet, fegyverrel tartották meg is, – ami kitellett az apáktól, mert hogy az ivadékoktól ki ne tellenék?

Böcsületből harcoltuk végig a világháborút, s abban kibírtunk sokkal többet, mint amennyire számítani mert valaki, – nem mindent kibírunk-e akkor, ha kell?

Nem voltak az ellenségeink nálunknál erősebbek a harcban, csak sokan voltak, – ámde meddig lesznek együtt, hol van az az abrinc,

amelyik el nem szakad?

Elkerítik tőlünk véreinket, de lesz-e egy perc is az ő életükben, meg a mi életünkben, amely össze ne fogná egymás után törő gondolatunkat és vágyunkat?

Ezek a mi derék szomszédaink, kik a nagyok karjának árnyékában öklelnék most bennünket, ha majd elfordul tőlük az erősek karja, nem fognak-e reszketni, mint a rossz lelkiösmeret?

Hogy mink szolgálván szolgáljuk az ellenségeinket, nagyokat, kicsinyeket egyaránt, – értünk-e mink ahhoz, nem elromlik-e kezünkön ez a dolog?

A nyúl is megverekszik a kölykeiért, – mink ijednénk meg a küzdelemtől, mikor mindennünk kockán fog forogni?

Teremtő Isten, ki ismered vérünk minden csöppjét, csontunknak minden porcikáját, látod, hogy azt, amit érzünk és gondolunk, piacra nem visszük, mink hallgatunk, munkálkodunk, – ámde mikor a haza hívni fog, elmegyünk valamennyien!”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1920. január 25-i számában/

„[...] – **Útban hazafelé.** Solti János tanító, Posvai Lajos és Záboji László, mindannyian kiskőrösi lakosok, akik még a háború első évében kerültek az ellenség kezébe, s már évek óta francia fogságban sýnylődnék, mint hozzátartozóiktól értesültünk, útban vannak hazafelé. Franciaországból az első fogoly, Nagy Lajos kiskőrösi lakos személyében, pénteken délben érkezett haza.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1920. május 2-i számában/

„[...] – **Burgonya a lakosságnak.** Kiskőrös lakossága részére, mint bennünket értesítettek, a hét folyamán három vagon burgonya érkezett a községhez. Éppen idejében, ahogy a szűkösen élő szegény sorsú családok megélhetését lehetővé teyék. Sokan panaszkodnak, hogy a burgonya árában kilogrammonként lefizetett 2 koronán felül még 2 koronát követel a hatóság. Némelyek ezt a pénz devalválásának tulajdonítják. Pedig nincs igazuk, mert Magyarországon a pénz még egyáltalán nem lett devalválva. Annak, hogy a hatóság a burgonyát jegyző polgároktól újabb két koronát követel, egyszerű az oka, mert a beszerzés és a

szállítás költségei előre nem látott mértékben megnövekedtek.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1920. május 2-i számában/

„[...] – **Kiskőrös adósságának rendezése.** Első tekintetre nagy összegnek tűnik fel Kiskőrös községnek 1 millió 200 ezer koronát megközelítő adóssága, de igazán minimális teherré zsugorodik össze, ha meggondoljuk, hogy akárhány 100 holdas magán parasztgazdaságnak a háborús évek alatt produkált jövedelme jóval meghaladja ezt a horribilisnek tetsző összeget. Úgy halljuk a legközelebbi közgyűlés – egy útban levő indítvány keretében foglalkozni fog a község tehermentesítésének kérdésével is. Állítólag sokan vannak, akik a Szarvas-fogadó eladása útján akarnák a községet az adósságoktól megszabadítani. Mindenesetre komolyan megfontolandó, hogy helyesen cselekszik-e a község, ha az utóbbi évek hasznos befektetéseiből származó adósságait oly módon igyekszik lerázni, hogy ennek fejében egyik legtekintélyesebb és évről-évre fokozatosan emelkedő jövedelemforrásától, a közel 40.000 korona évi hasznat produkáló ingatlantól megváljak? Viszont ha meg azt mérlegeljük, hogy a közgazdasági viszonyok előbb-utóbb elkövetkező konszolidálódásával leromlott valutánk megjavul, s papírbankjegyeink kimondhatatlan mennyisége megfogynak, ezzel az eshetőséggel is komolyan számolni kell. Mert kedvezőbb pénzgazdasági viszonyok esetén is ugyanazt a numerikus összeget, 1 millió 200 ezer koronát kell az adófizető polgárságnak visszafizetnie, ha az akkor már valóban terhes községi adósságoktól szabadulni akar. Nem szabad tehát ezt a nagyon is fontos kérdést egyszerű beugrással ötletszerűen elintézni, hanem ellenkezően, körültekintő megbeszélések s hozzáértő szakemberek meghallgatása után azt a megoldási módot kell elfogadni, amely a mai kivételes állapotok között is – a közérdeknek leginkább megfelel.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1920. május 23-i számában/

„[...] – **Lévait kötél általi halálra ítélték.** A budapesti kir[ályi]. törvényszék ítélő tanácsa a Peckai-féle terror dandár bűnyügyében meghozta az ítéletet. Lévai Oszkár kiskőrösi volt városparancsnokot, Végh Miklóst, Klósz Dezsőt, Nagy Kálmánt és Zombori Andort [helyesen: Endre] több rendbeli gyilkosság büntette miatt kötél általi halálra ítélték. Simics Sándort (kiskorú) 15 évi fegyházra kaptott. Peczkai József, Keszler Mihály, Varga József, és Robota [helyesen: Rabata] Sándor 12 évet. Peczkainé dr. Telek Ilonát, Sipos Mi-

hályt, Farkas Józsefet, Szabó Lajost, és Győri Józsefet fölmentették, de más bűncselekmények miatt még fogva tartják őket. A halálra ítélték kegyelmet kértek. Lapunk zártáig a kegyelem kérdésében döntés nem történt.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1920. május 30-i számában/

„[...] **Idegének jelentkezése.** Kiskőrös község előjárósága felhívja mindazokat, kik a községben 1914. augusztus 1-e óta telepedtek le, hogy igazoltatásuk céljából a községi előjáróságnál (földszint 5. sz. ajtó) folyó hó 15-éig annyival is inkább jelentkezzenek, mert ellenkező esetben a községből illetőségi helyükre fognak toloncoltatni. Irományait a jelentkezéshez mindenki magával vinni tartozik.”

/Megjelent a Kiskőrösi Hírlap című hetilap 1920. június 6-i számában/

„[...] **Menekültek jelentkezése.** Az összes megszállott területekről Kiskőrösre menekültek folyó hó 10-ig a községi előjáróságnál igazoló irataikkal jelentkezzenek – összeírásuk és ellátásuk végett.”

/Megjelent a Kiskőrösi Hírlap című hetilap 1920. június 6-i számában/

„[...] **Kiskőrös tiltakozása.** A békefeltételek átadása napján, e hó 4-én Kiskőrös közönsége impozáns módon dokumentálta az ország felháborodott közvéleményével való fájdalmas együttérzését. A demonstratív jellegű gyászünnepről, amelyet a zuhogó eső miatt a városi színházban kellett megtartani, az evangélikus és a katolikus templomok harangjainak bánatos zúgása közben vonult fel a közönség. A hatóságok és egyesületek testületileg jelentek meg az ünnepélyen, melyen tanítóik vezetése mellett részt vettek az összes iskolák növendékei is.

A honfíui fájdalomnak szentelt lélekemelő ünnepséget Mendelényi János karnagy által vezényelt Petőfi-dalokör nyitotta meg a Hymnus fenséges hangjaival, majd lapunk felelős szerkesztője, Zoltán János tiltakozott Kiskőrös község közönsége nevében a területabló béke vérlázító kegyetlensége és igazságtalanságai

ellen. Tüzes szavakkal ostorozta azokat, kik a forradalmak felidézésével elerőtlenítették, végül prédául dobták oda az ezeréves Magyarországot zsákmányra éhes ellenségeinknek. Türelemre és kitartásra intett, mondván hogy a ránk erőszakolt béke tarthatatlansága hamarosan kiderül, s rabló szomszédaink akkor majd sietve takarodnak ki abból az országból, mely a honfoglalás szent jogán ezer esztendő óta a miénk, s a maga teljes egészében a miénk lesz ezen túl is. A beszéd után az iskolás növendékek közül Lipovniczky Lacika mondotta el nagy hatással Raffay Sándor püspöknek egy alkalmi imáját, végezetül pedig a Petőfi dalokör a Szózatot énekelte el. A színházból a közönség a Petőfi szobor elé vonult, ahol a község közönsége részéről néhány lelkes szó kíséretében Zoltán János szerkesztő helyezett koszorút a hazájáért hősi halált halt költő szobrára. A gyászünnepről Kiskőrös községének a békefeltételek túlhajtott szigorúsága fölött érzett mérhetetlen fájdalomról a község előjárósága táviratilag értesítette a magyar kormányt.”

/Megjelent a Kiskőrösi Hírlap című hetilap 1920. június 13-i számában/

„[...] **A Hadviseltek Országos Gazdasági Szövetsége gyermekmentő akciója** érdekében Revaló Pál községi főjegyző múlt vasárnap délelőtt anéktra hívta meg a hadviselt gazdáknak mintegy 100 főnyi csoportját. A nagyszámban megjelent gazdák előtt, akiknek soraiban igen sok nőt is láttunk, Revaló főjegyző ismertette a gyermekmentő akció célját. Budapesti hadviseltek kéri vidéki hadviselt bajtársaikat, elsősorban természetesen a földműves gazdákat, hogy nyomorgó és éhező gyermekeiket a nyári hónapokra vegyék magukhoz. Szilágyi Frigyes igazgatótanító, Pivarcsi Pál gazdálkodó, Gyalog Máté János gazdálkodó és Zoltán János szerkesztő pártoló felszólalása után az ankét résztvevői közül számosan jelentették ki arra való készségüket, hogy a nélkülöző fővárosi gyermekek közül egyet-kettőt pár hétre magukhoz vesznek. Az akció sikerét a kezdeményezők a jelekből ítélik biztosra vesznek.”

/Megjelent a Kiskőrösi Hírlap című hetilap 1920. június 13-i számában/

„[...] **Viczián Lajost elfogták.** Kiskőrösnek, s a kiskőrösi járásnak szomorú hírnévre vergődött s rettegett rémét, Viczián Lajos bognármestert, aki a proletárdiktatúra alatt Kiskőrösön a forradalmi törvényszék jegyzője, a vörös őrség járási katonai parancsnoka, s a vármegyei direktórium tagja volt, hétfőről keddre virradó éjjel a községben időző karhatalmi csapatok egyik őrmestere egy járőrrel a saját lakásán elfogta. Az elfogtatás érdekes körülmények között történt. Az őrmester hétfőn megismerkedett Viczián Lajos feleségével, akinek udvarolni kezdett. Vicziánéknak alighanem megtetszett a jóképű őrmester, aki az asszony meghívására este lakásán is fölkereste. Vacsoráztak, borozgattak, enyelegtek, miközben a furfangos őrmester kivette az aszszonyból a titkot, hogy az ura épp otthon a házban van elbújtatva. [...] Viczián Lajost a Debreczeny százados parancsnoksága alatt Kiskőrösön időző gyalogsági különítmény a Halason tartózkodó karhatalmi zászlóaljparancsnokságnak adta át, ahonnan a parancsnokság mellé beosztott hadbíró a kalocsai királyi ügyészséghez szállíttatta be a levitézlett kommunista vezért.”

/Megjelent a Kiskőrösi Hírlap című hetilap 1920. június 20-i számában/

Megjegyzés: A kiskőrösön „időző” alakulat valójában annak a kontingensnek a része volt, amelyet a tisztii különítményes csoportok (pl. a Héjjas-különítmény) felszámolására vezényeltek ki Pest vármegye déli részére.

„[...] **Gyászünnepe.** Ma délután lesz a Vértanúhalált halt Spang József és társai emlékezetére a gyászünnepe az evangélikus temetőben. Az ünnepi beszédet Szilágyi Frigyes állami iskolai igazgató tartja. Legyen ott a gyászünnepeken Kiskőrös minden lakosa, hogy lerója a kegyelet adóját az ártatlanul ki-szenvedett vértanú emléke iránt.”

/Megjelent a Kiskőrösi Hírlap című hetilap 1920. június 27-i számában/

